

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna Önneby

Grupptalan i Sverige? En kritisk granskning

Examensarbete
20 poäng

Handledare
Gunnar Bergholtz

Ämnesområde
Processrätt

Termin
HT 1997

Innehållsförteckning:

1 Inledning	1
1.1 Vad är en grupptalan?	1
1.2 Syfte	1
1.3 Metod	1
2 En internationell utblick	3
2.1 Uppkomsten av ”class actions”	3
2.2 ”Representative actions” m.m. i England	5
2.3 ”Class actions” i USA	6
2.4 Exempel på representativa taleformer i andra länder	7
3 Utredningsarbetet i Sverige	9
4 Behovet av ett grupptalaninstitut och dess möjliga inverkan på det svenska rättssystemet	12
4.1 Nya anspråkstyper	12
4.2 Processbarhet	15
4.3 Processens funktioner	15
4.4 Processbenägenhet	18
4.5 ”Access to justice”	20
4.6 Behovsfrågan i förhållande till Europeiska Unionen	21
4.7 Blandad kritik samt avslutande synpunkter	22
5 Förutsättningar för att få väcka en svensk grupptalan	25
5.1 Partsbehörighet, processbehörighet och talerätt	25
5.2 Särskilda förutsättningar, 10 § lagförslaget	27
5.3 Representationen	28
5.3.1 <i>Gruppföreträdaren</i>	28
5.3.2 <i>Ombudet</i>	29

6 Skyddet av mänskliga fri- och rättigheter	32
6.1 Gruppens bestämning	32
6.2 Europakonventionen om mänskliga fri- och rättigheter, artikel 6	34
6.2.1 <i>Tolkningen av artikel 6:1</i>	34
6.2.2 <i>Strider grupptalaninstitutet mot artikel 6:1?</i>	35
6.2.3 <i>"Due process"</i>	38
6.3 Regeringsformen 1:9	39
6.4 Regeringsformen 2:2	40
6.5 Ett par allmänna rättsprinciper	41
6.5.1 <i>Dispositionsprincipen</i>	41
6.5.2 <i>Förbudet mot negativ avtalsbindning</i>	42
7 Remissvar och alternativ	44
7.1 Remissvaren	44
7.2 Ett par inomprocessuella alternativ	46
7.2.1 <i>Kumulation</i>	46
7.2.2 <i>Pilotmålsförfarandet</i>	47
7.3 Andra alternativ till grupptalan	49
8 Sammanfattande analys	50
Käll- och litteraturförteckning	54

1 Inledning

1.1 Vad är en grupptalan?

Med grupptalan menas som regel att någon utan rättegångsfullmakt för talan för en hel grupp som omfattas av domens rättskraft. Detta institut förekommer mest inom "common law"-kulturen och kallas där "class action" eller "representative action". För det mesta ställs det upp vissa krav för att en grupptalan ska få föras. Gruppen ska ha gemensamma eller likartade frågor som gör det lämpligt att avgöra allt på en gång. Eftersom medlemmarna är passiva är det viktigt att gruppen blir ordentligt representerad för att få sin rätt till "due process" tillgodosedd. Även krav på underrättelse brukar förekomma. Men mer om detta senare...

1.2 Syfte

I min uppsats utgår jag från det betänkande som lades fram av grupptalanutredningen för några år sedan (SOU 1994:151). Syftet är inte att granska hela detta betänkande då det är rätt så omfattande. Istället tänker jag koncentrera mig på vissa frågor. För det första - finns det verkligen ett behov av ett grupptalaninstitut i Sverige? Vilka åsikter har framförts av remissinstanserna och i debatten? Kan ett grupptalaninstitut tänkas strida mot Europakonventionen, regeringsformen eller andra rättsprinciper?

För att kunna svara på dessa frågor kommer jag att redogöra för lite av processens funktioner, nya ansråkstyper, "access to justice" m.m. Jag kommer även att gå in på delar av lagförslaget, till exempel vad som krävs för att få väcka en grupptalan och vad det finns för skydd för de passiva gruppmedlemmarna. Dessutom börjar jag uppsatsen med en historisk och internationell utblick. Sist, innan analysen, redovisar jag remissvaren och vissa möjliga alternativ till grupptalan.

Även om betänkandet om grupprättegång omfattar tre taleformer så kommer jag mest att koncentrera mig på enskild grupptalan. Denna form av privat talan är den som företer störst likheter med utländska former av "class actions".

1.3 Metod

I mitt arbete har jag som sagt i princip utgått från betänkandet om grupprättegång. Särskild utredare i grupptalanutredningen har varit professor Per Henrik Lindblom. En mer lämplig person för detta är svår att finna i Sverige. Lindblom är verkligen en auktoritet på området, särskilt med tanke på hans drygt 700 sidor mycket intressanta

bok om grupptalan där han redogör för ”class action” ur svenskt perspektiv. Jag har självklart behandlat mycket av Lindbloms material och det är ganska uppenbart att han är ”class action”-vänlig. Jag håller nog med professor Wilhelmsson när han säger att det är svårt att tillföra debatten något nytt då Lindblom tycks ha sagt det mesta.¹

Den svenska litteraturen om grupptalan har varit lite obalanserad. De som väljer att skriva om grupptalan är för det mesta positiva till institutet. Jag har försökt väga upp detta genom att gå igenom en del av den kritik mot lagförslaget som har förekommit i debatten. Det är mest professor Kleineman² och advokat Hammarskiöld³ som har yttrat sig. Även remiss-sammanställningen har varit till hjälp. Mycket av den kritiska granskning som jag gör i uppsatsen har framförts i debatten. Jag har sedan granskat kritiken i sig för att komma fram till en egen ståndpunkt.

Även utländsk litteratur har varit till hjälp. Mauro Cappelletti är en auktoritet på ”access to justice”-området. Jag har även använt mig en hel del av amerikansk litteratur. Eftersom ”class action” har funnits i USA länge är det intressant att se vilka problem som har uppkommit där.

¹Wilhelmsson, Thomas, Grupptalan och riskkonsumenter, ur: Grupptalan i konsumentmål - rapport fra ett nordisk seminar, NEK-rapport 1990:7, s. 5.

²Jan Kleineman har bl.a. skrivit följande artiklar av intresse: Recension av Fleming, John G., The American Tort Process, JT 1989-90 s 558; Recension av Festskrift till Bertil Bengtsson, JT 1994-95 s 189; Om skadestånd och ökad processbenägenhet, JT 1994-95 s 856.

³Peder Hammarskiöld har kritiserat lagförslaget om grupprättegång i bl.a. följande två artiklar: Konsekvenserna av en lag om grupptalan i Sverige - några kritiska synpunkter, JT 1995-96 s 547; Grupptalan - en replik, JT 1995-96 s 1208.

2 En internationell utblick

2.1 Uppkomsten av "class actions"

Även om det är i USA "class action"-institutet nått störst framgångar under nuvarande sekel, så var det faktiskt i England det hela började. Detta är ju inte så konstigt då den amerikanska rättstraditionen har sin härkomst i den engelska. Den anglo-amerikanska rätten är främmande för svensk rätt på många vis. Därför tänker jag nu kort redogöra för bakgrunden till uppkomsten av "class actions", eller "representative actions" som engelsmännen kallar det.

Vad som är av intresse för mitt ämne är "common law" och "equity". "Common law" var den rätt som tillämpades av en del av kungens råd, curia regis. Snart räckte dock inte denna enda domstol till. Detta ledde till uppkomsten av flera kungliga domstolar på 1100-talet. Gamla lokala domstolar fanns fortfarande kvar men blev alltmer undanskuffade av "common law"-domstolarna, som kunde erbjuda en bättre rättsskipning processuellt sett. På 1300-talet gällde i princip "common law" i hela riket. Men det var också då "common laws" dynamiska period i princip tog slut. På 1100-1200-talen skedde den största delen av rättsbildningen. Mycket berodde detta på Lordkanslerns stora makt. "Common law"-processen var en "writ"-process och det var Lordkanslern som tillhandahöll "writs"⁴. Till en början fanns det inte tillräckligt många "writs" för att "common law" skulle kunna kallas ett täckande rättssystem, men det var heller inte syftet då. Denna syn ändrades dock på 1100-talet och Lordkanslern fick då en rättsbildande funktion genom att skapa nya "actions". På 1300-talet ökade parlamentets krav på inflytande i rättsbildningen och den kungliga makten delades upp. "Common law" stelnade då domstolarna förlorade en stor del av sin rättsbildande funktion.⁵

När inga nya "writs" längre skapades inom "common law" började folk vända sig till "the Chancery", som var ett regeringskansli. Lordkanslern kunde då grunda sina avgöranden på billighet och "good faith". Systemet kallades "equity" och var alltså ett komplement till "common law". Men "equity" växte sig allt starkare och när lokala "equity"-domstolar uppkom på 1500-talet var det snarare som konkurrent till "common law".⁶ Ett århundrade senare hade "equity" till och med gått om "common law".⁷ Dubbelsystemet varade ca två århundrade till innan en förening skedde (faktiskt först i USA!). I England ändrades domstolsorganisationen under andra hälften av 1800-talet⁸.

⁴Jfr det romerska actionsinstitutet.

⁵Lindblom, Per Henrik, Gruppatalan. Det anglo-amerikanska class actioninstitutet ur svenskt perspektiv, Göteborg 1989, s. 49ff.

⁶Lindblom, Gruppatalan, 1989, s. 57ff; Tamm, Ditlev, Romersk rätt och europeisk rättsutveckling, Stockholm 1993, s. 289.

⁷I Courtney v. Glanvil (påstått bedrägeri i samband med köp av juveler), 1615, gavs equity företräde framför common law vid kollision. Lindblom, Gruppatalan, 1989, s. 62.

⁸År 1852-60, 1873 och 1875 genom Judicature Acts, samt 1878. Se Jacob, Sir Jack I.H., The Reform of Civil Procedural Law, London 1982, s. 301-321.

Men fortfarande är ”common law” och ”equity” materiellt sett två olika rättssystem både i England och USA.⁹

Det var i detta rättsklimat som ”class action” uppstod. Det första ”class action”-fallet sägs ha varit *Brown v. Vermuden* (1672).¹⁰ Bakgrunden till målet var utformningen av kumulationsreglerna. Rättegången i ”common law” var en tvåpartsprocess. Här kunde kumulation i princip bara tillåtas när ett synnerligt starkt samband mellan anspråken förelåg. Men då var ändå kumulation obligatorisk och processgemenskapen nödvändig. Resultatet kunde därför bli ett upprepat processande om i princip samma förhållanden. Inom ”equity” var däremot kumulationsreglerna lite vidare. ”Equity” gick ju ut på att göra breda intresseavvägningar och beakta allas intressen. Men detta gjorde å andra sidan att processen kunde bli ohanterlig om gruppen var stor, eftersom allas intressen skulle beaktas. Lösningen fick till slut bli att ”equity”-domarna accepterade en representativ processform. På så vis kunde målsättningen inom ”equity” till stor del uppfyllas. Inom ”equity” behandlades främst förbuds- och påbudsmål. När domstolarna slogs ihop i slutet av 1800-talet kom ”representative action” också att omfatta skadeståndsmålen från ”common law”.¹¹

”Class action”-institutet kan sägas ha gått igenom tre olika epoker¹²:

1. Från 1600-talet till slutet av 1700-talet. Under den här perioden bestod grupperna av en stark social gemenskap. ”Class actions” rörde frågor om gods- och byförhållanden.
2. Från slutet av 1700-talet till mitten av 1800-talet. Under industrialismen uppstod nya sorters grupper som, innan de blev erkända som juridiska personer, fick använda ”class actions” för att nå framgångar i rättssystemet.
3. Den sista epoken inleddes på 1950-talet i USA. Det var då massproduktionen konfronterades med den individualistiska processen.

⁹Lindblom, Gruppatalan, 1989, s. 62f.

¹⁰Fallet gällde gruvarbetare i Derbyshire som inte hade betalt tionden till kyrkan. Kyrkoherden stämde församlingen för detta. Församlingen representerades av fyra av dess medlemmar. När kyrkoherden vann målet var en av församlingsmedlemmarna, Vermuden, missnöjd. Han överklagade målet och menade att han inte var bunden av domen eftersom han inte hade varit part. Lordkanslern beslöt att hela församlingen var bunden av målet. Se SOU 1994:151, Grupprättegång, Betänkande av grupptalanutredningen, Del A, s. 274.

¹¹Lindblom, Gruppatalan, 1989, s. 64ff.

¹²Teori enligt Yeazell, se Lindblom, Gruppatalan, 1989, s. 73f. Se även SOU 1994:151, Del A, s. 275.

2.2 "Representative actions" m.m. i England

I England lagreglerades "representative action" i och med att "common law"- och "equity"-domstolarna slogs samman 1873 och 1875 genom Supreme Court of Judicature Acts. Rule 10 i denna har senare ersatts av Order 15, Rule 12 i Rules of the Supreme Court (1965). Förutsättningarna är ganska stränga:

"12.(1) Where numerous persons have the same interest in any proceedings, not being such proceedings as are mentioned in Rule 13, the proceedings may begun, and, unless the Court otherwise orders, continued by or against any one or more of them as representing all or as representing all except one or more of them."

Det krävs alltså att gruppen har "the same interest" för att grupptalan ska tillåtas. Detta betyder att anspråken måste ha samma grund, det räcker inte med väsentligen likartade förhållanden. En mycket restriktiv tolkning av rekvisitet har utvecklats. I ett fall från 1910¹³ fastslogs den grundläggande tolkningen. Talan ska grundas på samma kontrakt, individuella skadestånd får inte förekomma och alla tvistiga frågor ska vara gemensamma.

Fortsättningsvis i Rule 12 följer regler om res judicata, bundenheten för de icke närvarande. Däremot finns inga regler om "notice"¹⁴ eller "opt-out"¹⁵, som det finns i den amerikanska motsvarigheten. Domstolarna har tolkat detta som att "notice" inte är ett krav och att "opt-out" inte är tillåtet.¹⁶

Närmaste motsvarigheten till offentlig grupptalan är "parens patriae"-institutet¹⁷, som finns inom de flesta "common law"-traditionerna. Kungen eller drottningen har en gammal rättighet och skyldighet att bevaka välgörenhet och vissa omyndigas rätt. I England finns även "relator actions". Det allmänna kan ge en enskild person i uppdrag att föra talan om något allmänt intresse.¹⁸

¹³Markt Co Ltd v. Knight Steamship Co Ltd., [1910] 2 KB 1021, AC.

¹⁴Med "notice" menas någon form av underrättelse till gruppmedlemmarna vid grupprättegångens inledande.

¹⁵Om "opt-out" är tillåtet kan gruppmedlemmen, efter att denne underrättats, välja att träda ur gruppen om han ej vill omfattas av domens rättskraft. Han kan då istället t.ex. starta en individuell process.

¹⁶Hela ovanstående del av avsnitt 2.2. grundas på Lindblom, Grupptalan, 1989, s. 372ff. Se även SOU 1994:151, Del A, s. 274ff.

¹⁷I det feodala England var kungen "father of his country", vilket är vad "parens patriae" betyder. Se Lindblom, Per Henrik, Konsumentmål. En rapport och två utredningar om konsumenters processuella rättsskydd, Lund 1985, s. 93.

¹⁸SOU 1994:151, Del A, s. 276f.

2.3 "Class actions" i USA

Equity Rule 48 var USA:s första "class action"-regel och kom 1843. Den var till stor del baserad på domare Justice Storys idéer om föregående grupptalanformer. Enligt den här regeln hade dock rättskraften bara verkan mot parterna, inte mot hela gruppen. Denna rättskraftsregel ändrades 1853 i fallet *Smith v. Swornstedt*¹⁹. Men rättsläget var ändå långt ifrån klart. Grupptalan kom heller inte att användas särskilt mycket på 1800-talet. När Equity Rule 38 kom 1912 sades inget om rättskraften. Rättskraftens bindande verkan fick dock starkt stöd i fallet *Supreme Tribe of Ben-Hur v. Cauble*, 1921.²⁰

På 1930-talet började "class action"-institutet att användas alltmer. Detta sammanhänge med samhällsutvecklingen (urbanisering m.m.). 1938 antogs Rule 23, som var en federal regel om "class action". (Delstaterna har egna "class action"-regler). 1938 års regel var i princip en kodifiering av gällande rätt. Tre allmänna rekvisit uppställdes: "numerosity", parten skulle vara medlem av klassen, samt krav på "adequacy of representation". Vidare delades "class actions" upp i tre grupper²¹: "true", "hybrid" och "spurious".²²

1966 genomfördes en omfattande revision av Rule 23. Ändringar har även gjorts senare men dessa har varit av teknisk natur²³. Regeln inleds med vissa allmänna förutsättningar som måste vara uppfyllda innan den går vidare till vilken kategori av "class action" talan faller under. Rule 23 (a):

"(a) PREREQUISITES TO CLASS ACTION. One or more members of a class may sue or be sued as representative parties on behalf of all only if (1) the class is so numerous that joinder of all members is impracticable, (2) there are questions of law or fact common to the class, (3) the claims or defenses of the representative parties are typical of the claims or defenses of the class, and (4) the representative parties will fairly and adequately protect the interests of the class."

De allmänna förutsättningarna uttrycker alltså krav på vad som brukar betecknas som "numerosity", "commonality", "typicality" och "adequacy of representation". Förutom dessa finns två krav som inte uttrycks explicit i lagtexten. Dessa är att det ska finnas en urskiljbar och avgränsbar klass samt att käranden ska vara medlem av klassen. Alla dessa förutsättningar måste vara uppfyllda och dessutom ett av fallen under (b). (b)(1) omfattar fall där enskilda anspråk skulle kunna leda till oförenliga domar (t.ex. inom patenträtten), eller då en rättegång ändå skulle påverka övrigas rätt (t.ex. aktieägarmål). (b)(2)-fallen behandlar förbuds- och fastställsetalan (t.ex. diskrimineringstvister,

¹⁹I det här fallet ställdes dessutom upp krav på "adequacy of representation".

²⁰Lindblom, Grupptalan, 1989, s. 114ff.

²¹"True" omfattade "joint, common or secondary rights"; "hybrid" omfattade "several rights related to specific property"; och slutligen "spurious" som omfattade "several rights affected by a common question and related to common relief". Rättskraften omfattade hela gruppen i "true" och "hybrid"-klasserna, men endast parter och intervenienter i "spurious"-klassen. Se United States Code Annotated, Title 28, Federal Rules of Civil Procedure, Rules 17 to 25, s. 381f.

²²Lindblom, Grupptalan, 1989, s. 120ff.

²³1987 genomfördes lagändringen.

miljömål). (b)(3)-gruppen är den mest problematiska. Den omfattar både fastställelse- och fullgörelsetalan. Det är under denna grupp som skadeståndsfällen hamnar. I (b)(3)-fallen uppställs fler krav än i (b)(1) och (b)(2)-fallen. Det krävs att den eller de gemensamma frågorna "predominate" över individuella frågor samt att det är det bästa alternativet att avgöra anspråken på. Dessutom är det bara i (b)(3)-fallen som "notice" krävs och där det är möjligt med "opt-out". Vad gäller rättskraften så omfattar den alla gruppmedlemmar i alla tre kategorierna, även om detta inte sägs explicit i lagtexten.²⁴

Efter lagändringen 1966 ökade antalet "class actions" ganska rejält. Många skyllde då på den nya lagregeln, men ökningen kan ha berott på andra faktorer. Bland annat stiftades vissa lagar med nya typer av rättigheter, exempelvis "Civil Rights Act" (1964) och "Voting Rights Act" (1965). Dessutom pågick en intellektuell revolution i domstolarna i slutet av 1960-talet.²⁵

Liksom i England har det allmänna även i USA en talerätt vad gäller allmänna intressen grundat på "parens patriae"-institutet. I modern tid har denna rätt mer övergått till att bli en "public action". Skillnaden mot det gamla "parens patriae" är dock att "public action"-talan grundas på lag. Sådana regler finns i ett par delstater. Dessutom har delstaterna en allmän talerätt vid vissa "quasi-sovereign rights", särskilt på områden som gäller hälsa, säkerhet och välfärd.²⁶

Inom miljöretten utvecklades en ny talerätt genom "Clean Air Act" från 1970. Den har senare följts av andra miljölagar (t.ex. "Clean Water Act") med samma form av talerätt, vilken innebär att alla har rätt att väcka förbudstalan mot den som bedriver miljöfarlig verksamhet e.d.²⁷

Genom sänkningar av talerättströskeln har organisationer fått en ökad talerätt, särskilt inom miljöretten. De traditionella talerättsgrundande faktorerna har varit "pecuniary, proprietary or economic rights". Men senare har även "political and ideological interests" kommit att omfattas. På så vis har organisationerna fått ett större inflytande inom rättslivet.²⁸

2.4 Exempel på representativa taleformer i andra länder

"Class action"-regelns klimat har, som vi sett, varit "common law". Därför finns "class action" också i andra "common law"-länder än England och USA, exempelvis i

²⁴Lindblom, Grupptalan, 1989, s. 125ff. SOU 1994:151, Del A, s. 277ff.

²⁵Miller, Arthur R., Of Frankenstein Monsters and Shining Knights: Myth, Reality, and the "Class Action Problem", Harvard Law Review 92, 1978-79, 1, s. 670ff.

²⁶SOU 1994:151, Del A, s. 280; Lindblom, Konsumentmål, 1985, s. 92ff.

²⁷SOU 1994:151, Del A, s. 279f.

²⁸Lindblom, Per Henrik, Grupptalan i konsumentmål - en överblick, ur: Grupptalan i konsumentmål - rapport fra ett nordisk seminar, NEK-rapport 1990:7, Göteborg 1990, s. 33.

Australien och Kanada. Delstaterna i Australien har i princip övertagit Englands gamla regel om "representative action", men på det federala planet kom 1991 en ny regel.²⁹ En "representative proceeding" tillåts om minst sju personer har ett krav mot samma person, om "the same, similar or related" omständigheter i kravet föreligger, samt om dessa omständigheter ger upphov till en "substantial common issue of law or fact" (Division 2, 33 C. (1)). Lagen är ganska omfattande, inte helt olik det svenska betänkandet om grupp-talan. Det finns regler om "notice", "opt-out" och "adequacy of representation". Men det finns även en hel del andra regler om exempelvis gruppmedlemmarna, gruppidentifiering, avbrytande av processen när det inte längre finns effektivitetsskäl etc., förlikning, överklagande.³⁰ I Australien finns även en viss "parens patriae"-grundad rätt för det allmänna att väcka talan. Det finns också ett par exempel på organisationstalan.³¹

Kanadas "common law"-provinser har även dessa i princip övertagit Englands regel (och även "parens patriae"-institutet). Men i Quebec och Ontario är det annorlunda. Quebec, som har en "civil law"-tradition, införde 1979 en regel om "les recours collectifs"³². Rekvisiten för att få föra en representativ talan är att det rör sig om "identical, similar or related questions of law or fact" och att kumulation är "impracticable". Krav på "adequacy of representation" uppställs också. Regler finns även om "notice" och "opt-out". Talerätten omfattar även ideella föreningar.³³

Ontario hade precis som de övriga "common law"-provinserna den engelska regeln som förgrund. Men 1993 kom the Class Proceedings Act. Kraven för en "class action" är att det finns en identifierbar klass på två eller flera, att det rör sig om "common issues", att en "class action" är det bästa processalternativet samt att klassen blir "adequately represented". Vidare regleras "notice", "opt-out" och mycket, mycket mer.³⁴

Som framgått tidigare kan man se att "class action" är något som förekommer i "common law"-länder. Därför är det egentligen inte så konstigt att England är det enda landet i Europa som har "class actions". Traditionen finns helt enkelt inte i "civil law"-kulturer. Däremot förekommer organisationstalan i många olika europeiska länder. I Norge har miljöorganisationer en ganska utvidgad talerätt och i Tyskland kan vissa organisationer föra förbudstalan enligt konkurrenslagen och avtalsvillkorslagen, s.k. "Verbandsklage". I Frankrike har vissa erkända konsumentorganisationer viss talerätt. Dessutom finns det i Frankrike en "ministère public" med talerätt. Många av de existerande formerna av organisationstalan är dock relativt begränsade. För det mesta rör det sig om förbudstalan och domen har oftast inte rättskraft mot gruppmedlemmarna.³⁵

²⁹The Federal Court of Australia Amendment Act 1991.

³⁰SOU 1994:151, Del A, s. 289f.

³¹SOU 1994:151, Del A, s. 291.

³²Livre IX, Code de procédure civile.

³³SOU 1994:151, Del A, s. 283ff, 288.

³⁴SOU 1994:151, Del A, s. 285ff.

³⁵SOU 1994:151, Del A, s. 292ff. Se även Lindblom, NEK-rapport 1990:7, s. 31f.

3 Utredningsarbetet i Sverige

I Sverige har vi inget grupptalaninstitut, men 1994 kom ett betänkande om förslag till införande av grupptalan vid allmän domstol.³⁶ Min avsikt är att i detta kapitel kortfattat redogöra för innehållet i detta betänkande för att i följande kapitel gå in på en djupare analys.

SOU 1994:151 är ett omfattande betänkande i tre delar på sammanlagt nästan 1500 sidor. Direktiven till utredningsgruppen var att förbättra möjligheterna att i domstol driva anspråk som är gemensamma eller likartade för en större grupp människor. Särskilt skulle ett grupptalaninstitut övervägas. Om ett påtagligt behov kunde antas föreligga skulle arbetet också utmyнна i ett lagförslag.³⁷ Professor Per Henrik Lindblom tillsattes som särskild utredare med hovrättsrådet Roberth Nordh som sekreterare.³⁸

I del A görs en utförlig behovsanalys där utredningen kommer fram till att behov av grupptalan föreligger. Vår rättsordning präglas av ett individualistiskt synsätt. Rättegången försigår mellan två parter och avgör förhållandet mellan dem. Men det finns nya anspråkstyper som inte passar in så bra i detta mönster. Utredningen kallar dessa anspråk för kollektiva, diffusa och fragmentariska. Med kollektivt menas att det gäller för en grupp av människor; vid diffusa anspråk är det svårt att exakt veta vem anspråken tillkommer; och med fragmentariska menas att anspråket uppgår till ett litet belopp. Exempel på sådana här anspråk finns inom konsumenträtten, miljörätten och arbetsrätten, vilka är de områden utredningen anser att grupptalaninstitutet bäst skulle fungera inom. Därför föreslår man endast att grupptalan ska vara möjlig i en civilprocess, ej exempelvis i brottmål (dessutom sträckte sig inte utredningsuppdraget så långt).

Utredningen går sedan in på processens olika funktioner för att se om dagens rättsordning kan uppfylla dessa funktioner vad gäller grupptalananspråk. I tur och ordning behandlas konfliktlösning, handlingsdirigering, prejudikatbildning, samhälls- och processekonomi m.m. I del A redogörs också kortfattat för utländsk rätt av intresse.

Del B behandlar själva lagförslaget som är 97 paragrafer långt. Lagen gäller generellt i civilprocess vid allmän domstol och i vissa fall vid fastighetsdomstol och arbetsdomstolen (2§). Rättegångsbalken är subsidiärt tillämplig (3§).

Med grupptalan menas en talan som någon för som kärke eller svarande för flera personer med rättsverkningar för dem, trots att de inte är parter i målet (1§). Gruppen

³⁶ Se SOU 1994:151, Grupprättegång, Betänkande av grupptalanutredningen, Del A-C.

³⁷ SOU 1994:151, Del A, s. 135ff.

³⁸ Övriga sakkunniga har varit hovrättsrådet Ulf Bjällås, rättschefen Severin Blomstrand, advokaten Göran Dolk, hovrättslagmannen Lars Eklycke, förbundsjuristen Annika Gustafsson, byråchefen Håkan Lavén, docenten Gabriel Michanek, direktören Jan Persson, byråchefen Maria Renmyr och ämnessakkunnige Thomas Utterström. Annika Gustafsson och Jan Persson har avgett särskilda yttranden. Övriga har ställt sig bakom förslaget.

kan finnas både på kärande- och svarandesidan. Hela gruppen omfattas av rättskraften (53§). Det finns tre olika sorters grupptalan: enskild grupptalan, organisationstalan och offentlig grupptalan. Enskild grupptalan får väckas av en gruppmedlem (5§). Denna gruppmedlem behöver inte vara en fysisk person, utan kan också vara en juridisk person. Organisationstalan får väckas av vissa organisationer (6§). De ska först och främst ha parts- och processbehörighet enligt RB 11:2. Dessutom måste organisationen ha bedrivit verksamhet under minst tre år och ha lägst 1000 medlemmar (7§). Offentlig grupptalan får väckas av myndighet som regeringen bestämmer eller av en kommun (8§).

10§ tar upp de särskilda förutsättningar som krävs för att en grupprättegång ska få inledas. Denna paragraf kan jämföras med de regler i utländsk rätt som jag redogjorde för i förra kapitlet. Det ska finnas en lämpligt bestämd grupp med avseende på storlek och identifieringsbehov. Talan ska grundas på en eller flera omständigheter (med omständigheter menas rättsfakta) som är gemensamma eller likartade för gruppmedlemmarnas anspråk. En grupptalan ska vara det bästa alternativet (jämförelse görs dock endast med inomprocessuella förfaranden). Ytterligare krav är att målet kan handläggas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt samt att en grupprättegång inte i övrigt bedöms som olämplig.

Om en grupprättegång inleds ska rätten utse en gruppföreträdare (17§). En lämplighetsprovning ska göras. Tillvaratar inte gruppföreträdaren gruppmedlemmarnas rätt kan han bytas ut (37§). Särskild gruppföreträdare för undergrupper kan utses (30§).

Gruppmedlemmarna på kärandesidan har möjlighet att träda ur gruppen (21§), så kallad ”opt-out”. För att kunna realisera denna möjlighet måste gruppmedlemmarna känna till rättegången. Vid grupprättegångens inledande ska därför underrättelse genom delgivning ske (23§). Kungörelsedelgivning kan komma att användas (90§). Även vid andra tillfällen ska underrättelse ske (88§).

En annan regel av vikt att nämna är den om förlikning. I 49§ sägs att en förlikning bara är giltig om rätten stadfäster den.

Vad gäller rättegångskostnader drabbas inte gruppen, förutom gruppföreträdaren som är part i rättegången. Rättegångsbalkens regler i kapitel 18 är tillämpliga. Vissa undantag görs i lagförslagets 54-63§§. Särskilda regler finns även om riskavtal (64-67§§). Ett riskavtal reglerar ombudets arvode och är beroende av utgången i målet ("no cure no pay"-principen). Avtalet ska vara skriftligt och ha godkänts av domstol eller av Rätts- hjälpsmyndigheten och måste vara skäligt.

Även regler om ersättning finns. Om ersättning ska utgå kan rätten bestämma ett totalbelopp och sedan anvisa hur fördelningen i gruppen ska ske (91§).

Lagförslaget innehåller i övrigt en hel del processtekniska regleringar, forumregler, regler om intervention och överklagande m.m.

I del C går utredningen igenom materiellrättslig lagstiftning av intresse.

Jag tycker att Lindblom beskriver lagförslaget relativt bra i en uppsats i Svensk Juristtidning. Enligt honom står förslaget på tre P:n - det har passform, präglas av pluralism och är en processuell reglering. Med att förslaget har passform menas att det inte rör sig om en processuell revolution. Rättegångsbalken kommer fortfarande att gälla, om än sekundärt vad gäller gruppanspråken. Pluralismen visar sig på olika sätt. Det är bra med olika alternativ att lösa tvister på, både inomprocessuella och utomprocessuella. Lagförslaget utgör ett komplement, inte en konkurrent. Grupptalan kommer bara att tillåtas om detta är det bästa alternativet. Dessutom visar sig pluralismen i att det föreslås finnas tre kompletterande taleformer. Slutligen rör förslaget enbart processrätten. Inga materiellrättsliga regler föreslås.³⁹

³⁹Lindblom, Per Henrik, Gruppptryck mot grupptalan. Kommentar till ett remissutfall och en uppsats, (SvJT 1996 s 85), s. 103ff.

4 Behovet av ett grupptalaninstitut och dess möjliga inverkan på det svenska rättssystemet

4.1 Nya anspråkstyper

Den svenska rättegångsbalken från 1948 förutsätter individuella processer mellan två parter med motstående intressen. Detta liberala synsätt beror på att det mesta av förarbetena skapades på 1920- och 30-talen. Det ekonomiska klimat som då rådde var baserat på privat kapitalism, fri äganderätt och fri handel. Processlagen kom att utformas i överensstämmelse med individualismen och liberalismen.⁴⁰ Abram Chayes⁴¹ har beskrivit den traditionella processen som tvåsidig med lika starka parter. Vidare så rör processen en konkret händelse i det förflutna och sanktionen är beroende av överträdelsen. Processen är självständig (eller komplett) i den meningen att när dom har meddelats är domstolens behandling av målet över. Slutligen menar Chayes att ett utmärkande drag är att domaren förhåller sig passiv. Det är parterna som kontrollerar processen.⁴²

Problemet är att en individualistisk och liberalt inspirerad process inte längre är helt förenlig med de nya anspråkstyper som har uppstått i takt med samhällsutvecklingen. Samhället präglas alltmer av massproduktion och masskonsumtion. Det krävs allt oftare sociala överväganden och breda intresseavvägningar i processer som kan röra fler människor än parterna. Visserligen kan det ju hävdas att processer alltid rör tredje man, i varje fall i prejudikathänseende. Rättssäkerhet och likhet inför lagen bidrar till detta. Men vad gäller de nya "gruppanspråken" suddas gränserna mellan tredje man och parter ut alltmer. Det är många som berörs av felaktiga varor, av miljöfarliga utsläpp från industrier, av lönediskriminering etc. Det är svårt att urskilja vad som är ett enskilt eller ett allmänt intresse. Ny lagstiftningsteknik har bidragit till en del av detta. Användningen av generalklausuler och utformningen av samhällliga mål och rättigheter lämnar större utrymme för domstolarnas rättsskapande funktion. De kan då inte bara tänka på parterna utan på att avgörandet kan få stor effekt för många andra.⁴³ Enligt Cappelletti visar sig massifikationen inte bara i ett ekonomiskt perspektiv eller i processituationer. Den visar sig på en hel mängd olika områden, såsom i sociala strukturer och i konceptet om välfärdsstaten. Massifikationen kan också ta sig uttryck i

⁴⁰Lindblom, Per Henrik, *Processen - bara en formsak?*, Annales. Kungl. Vetenskapssamhällets i Uppsala årsbok 23/1980, (s. 75-95), ur: Lindblom, *Studier i processrätt*, Göteborg 1993, s. 35; Lindblom, *Konsumentmål*, 1985, s. 24.

⁴¹Abram Chayes är Professor of Law vid Harvard University.

⁴²Chayes, Abram, *The Role of the Judge in Public Law Litigation*, Harvard Law Review 89, 1975-76, 2, s. 1282f. Se även Lieberman, Jethro K., *The Litigious Society*, New York 1983, s. 30.

⁴³Cappelletti, Mauro, *The Role of the Ministère Public, the Prokuratura, and the Attorney General in Civil Litigation*, ur: Cappelletti, M. and Jolowicz, J.A., *Public Interest Parties and the Active Role of the Judge in Civil Litigation*, Milano 1975, s. 112, 145; SOU 1994:151, Del A, s. 157.

modern massmedia som kan åstadkomma masspsykologiska verkningar. Men det bästa exemplet på massifikationen är enligt Cappelletti "urban explosion".⁴⁴

Ett kollektivistiskt, pluralistiskt och decentralistiskt tänkande har alltså börjat luckra upp den renodlade individualismen och liberalismen. Ett krav på allmän välfärd för alla beaktas alltmer.⁴⁵ Processlagarna bör stå i samklang med åskådningarna i samhället⁴⁶ och med de nya materiella rättigheter som berör stora grupper av människor. "Materiella rättsregler som saknar processuella kanaler blir papperstigrar", menar Lindblom.⁴⁷ Sambandet mellan samhällssyn och processrätt finns väl kanske inte alltid. Det finns nog en del regler som i princip är av helt juridiskt-tekniskt slag.⁴⁸

Grupptalanutredningen använder uttrycket "gruppanspråk" för att beteckna sådana anspråk som är gemensamma eller likartade för ett stort antal människor. Dessa anspråk kan vara kollektiva, diffusa eller fragmentariska. Ett *kollektivt anspråk* tillkommer en grupp av människor och inte varje gruppmedlem för sig. Det kan exempelvis röra sig om krav på god marknadsföringssed eller förbud mot diskriminering av folkgrupp. Kollektiva anspråk kan också bestå av sådana fall där många har samma eller likartade anspråk mot någon annan. Miljöskador kan sägas vara ett typexempel på denna sorts anspråk. När man talar om *diffusa anspråk* menar man att det är svårt att fastslå vem eller vilka anspråken tillkommer. Vid bl.a. miljöstörningar kan det vara svårt att dra gränsen för vem som är anspråkshavare. Vid *fragmentariska anspråk* rör det sig om småbelopp.⁴⁹

De områden som grupptalanutredningen tycker är av störst intresse än så länge är konsumenträtt, miljörett samt jämställdhet i arbetslivet. *Konsumenträtten* innefattar både marknadsrätt och civilrätt. Marknadsrätten rör ofta s.k. gruppanspråk och reglerna är avsedda att i huvudsak ha en handlingsdirigerande funktion. Myndigheterna har en stark ställning på det här området. Enskilda konsumenter har inte ens talerätt i marknads-domstolen. Utredningen anser att enskilda, företag och organisationer bör få bättre möjligheter att påverka rättsläget genom att kunna processa. Många gånger kan det som avgörs vara av stor vikt för den enskilde. Inom civilrätten kan det också uppkomma gruppanspråk. Användningen av standardavtal, massstillverkning av felaktiga produkter, masshantering av krediter, serieproducering av småhus,

⁴⁴Cappelletti, Mauro, Vindicating the Public Interest through the Courts: A Comparativist's Contribution, ur: Access to Justice, vol. 3, M. Cappelletti general editor: Emerging Issues and Perspectives, edited by M. Cappelletti & B. Garth, Milano 1979, s. 517ff.

⁴⁵Lieberman, The Litigious Society, New York 1983, s. 19; Kleinman, Jan, Om skadestånd och ökad processbenägenhet, (JT 1994-95 s 856), s. 864.

⁴⁶Jämför vad Ekelöf säger om den österrikiska processlagen från 1895, Ekelöf, Per Olof, Processuella grundbegrepp och allmänna processprinciper, Stockholm 1956, s. 179f. Ekelöf har även författat en trivsamt liten uppsats om sina egna erfarenheter, se Ekelöf, Samhällsåskådning och civilprocess - än en gång, ur: Festskrift till Lars Welamsson, Malmö 1988, s. 119-135. I denna diskuterar han samhällsåskådningens betydelse för processutvecklingen och synen på processens funktioner. Främst koncentrerar han sig på frågan om domstolens materiella processledning.

⁴⁷Lindblom, Konsumentmål, 1985, s. 15.

⁴⁸Lindblom, Grupptalan, 1989, s. 45ff.

⁴⁹SOU 1994:151, Del A, s. 149ff. Se även Lindblom, Grupptalan, 1989, s. 11ff; Cappelletti, M. & Garth, B., The Worldwide Movement to make Rights Effective - A General Report, ur: Access to Justice, vol. 1, book 1, A World Survey, edited by Cappelletti & Garth, s. 18.

massolyckor osv. är några exempel på när många kan ha samma eller likartade anspråk.⁵⁰ Grupptalan är dock oftast inte en lämplig processform vid utomobligatoriskt skadestånd, exempelvis vid massolyckor. I sådana fall finns ofta många individuella omständigheter och skillnader inom gruppen vad gäller skadans omfattning för varje individ samt i ansvarsfrågan. Oftast är anspråken dessutom individuellt processbara.⁵¹

Miljörätten är också ett område som utredningen fokuserar sig på. Liksom inom marknadsrätten har myndigheterna mycket att säga till om. Däremot har enskilda och organisationer liten möjlighet att påverka. Enskilda kan, om de är att anses som sakägare, väcka förbudstalan vid fastighetsdomstol. Dock är det inte många som gör detta beroende på olika faktorer som jag ska behandla nedan. Nackdelen är också att förbudstalan vid domstol är ett dispositivt mål, vilket hindrar att annans olägenhet av miljöstörningen kan beaktas. En möjlighet till grupptalan skulle kunna råda bot på detta. Även skadeståndstalan inom miljörätten skulle kunna gagnas. Miljöstörningar drabbar ofta stora grupper, men skadorna är svårutredda. Anspråken är inte sällan diffusa och fragmentariska. Vidare vad gäller omprövning av tillstånd kan detta bara påkallas av Naturvårdsverket och länsstyrelserna. Dessa hinner ofta inte med att tillvarata enskildas intressen utan koncentrerar sig på mer övergripande frågor. Enskilda och organisationer skulle kunna göra mycket här. De har ofta bra kontroll över vad som händer i deras närhet. Miljörätten är ett område där gränsen för vad som är ett enskilt eller allmänt intresse ofta är flytande. Men det finns intressen som anses vara allmänna, exempelvis allemansrätten. På grund av sakägarbegreppet kan då inte enskilda väcka talan om skador på allmänna intressen. Och myndigheterna kanske inte har resurser att ta itu med det.⁵²

Det sista rättsområdet som utredningen anser vara av intresse är *jämställdhet i arbetslivet*. Jämställdhetslagen är bra, men diskrimineringstvisterna är få fastän skillnader fortfarande består på många olika områden. Det är inte lätt för en ensam arbetstagare att väcka talan om diskriminering. Trakassering från arbetsgivaren, arbetskamrater och facket är inget ovanligt. En grupptalan kan ge arbetstagarna en viss anonymitet och psykologiskt stöd i sådana fall.⁵³

Det är kanske dags att börja inse att den materiella rätten mer och mer behandlar människor som kollektiv än som enskilda individer, vilket inte behöver vara så negativt som det låter. Men för att det ska vara något positivt så måste det finnas reella möjligheter att driva igenom materiella regler och då ta hänsyn till allas intressen. Det går inte att bara ta till vara intressena hos de som känner sig ekonomiskt, psykologiskt

⁵⁰SOU 1994:151, Del A, s. 247ff.

⁵¹United States Code Annotated, Title 28, Federal Rules of Civil Procedure, Rules 17 to 25, s. 385f; Class Certification in Mass Accident Cases under Rule 23 (b)(1), Harvard Law Review 96, 1982-83, 2, s.1147f.

⁵²SOU 1994:151, Del A, s. 257ff. I USA har "class action" betecknats som "the most important device for the declaration of environmental rights". Många domare har dock varit ganska negativa till denna utveckling. Se Cooley, Jim D. & Lemly, Thomas A., The Federal Class Action in Environmental Litigation: Problems and Possibilities, The North Carolina Law Review 51, 1972-73, 2, s. 1385.

⁵³SOU 1994:151, Del A, s. 268ff.

och kunskaps-mässigt starka att våga processa. Gruppanspråken ökar snabbt i betydelse och frekvens. Ett individualistiskt synsätt är inte i takt med denna utveckling.

4.2 Processbarhet

Anspraak kan även delas upp på ett annat sätt mot bakgrund av om de är värda att processa om. Detta gäller då främst de anspraak som är fragmentariska. Anspraak kan vara individuellt processbara, icke-individuellt processbara eller processimmuna. Är ett anspraak *individuellt processbart* så lönar det sig, i varje fall ur en ekonomisk synvinkel, att processa. Om karenden vinner tvisten så får han mer än han lagt ut. Hur rättegångskostnadsreglerna är utformade spelar en stor roll. I Sverige är huvudregeln att förloraren får betala motpartens rättegångskostnader (RB 18:1). I USA däremot kvittas kostnaderna som regel. Gränsen är därför oftast högre i USA jämfört med Sverige för vad som är ett processbart anspraak. *Icke-individuellt processbara* anspraak är tydligen då sådana anspraak där det inte lönar sig att processa enskilt. Men de kan bli individuellt processbara genom exempelvis ett grupptalaninstitut. Men även andra processformer kan hjälpa till att sänka ribban. Ett exempel är småmålsförfarandet. Till sist finns det då *processimmuna anspraak* och dessa är ohjälpliga. De kan aldrig bli ekonomiskt vinstgivande.⁵⁴

Slutsatsen bli att ett grupptalaninstitut skulle kunna öppna dörren för små krav - bagatellkrav - som idag inte är individuellt processbara.

4.3 Processens funktioner

Vad är processens funktion? Huvudfunktionen kan sägas vara att de materiella rättigheterna ska vara möjliga att driva igenom. Utan process blir den materiella rätten ganska ihålig. Visserligen finns det andra vägar att gå för att ge regler slagkraft, men domstolsprocessen är oftast det bästa alternativet. Och många gånger det yttersta. Det finns många olika teorier och definitioner på vad processens funktioner är. Det talas om reglers konfliktlösande och handlingsdirigerande funktion. Ekelöf använder termer som sanktionsteorin och rättvisepincipen, medan till exempel Ulla Jacobsson talar om norm-teorin och konfliktlösningsteorin. Lindblom, särskild utredare i grupptalanutredningen, föredrar att tala om reglernas preventiva och reparativa funktion.⁵⁵ Sammanfattningsvis kan väl sägas att en civilprocess kan ha en mängd olika funktioner. Den löser en tvist och ger vid bifall kanske någon form av ersättning. Den hindrar fortsatt kränkande av rättigheter och kan avskräcka andra från att göra

⁵⁴SOU 1994:151, Del A, s. 155f.

⁵⁵Lindblom, Per Henrik, En struntsak - Om process och exekution rörande småbelopp, ur: Vänbok till Robert Boman, Process och exekution, Göteborg 1990, s. 259f.

detsamma. Dessutom kan processen skapa en debatt och kanske påverka lagstiftarna.⁵⁶ Ekelöf undrar till och med om inte rättsskipningen har en viktig funktion i att få folkmoralen att stå i överensstämmelse med de materiella rättsreglerna.⁵⁷

Grupptalanutredningen använder bland annat begreppen konfliktlösning, handlingsdirigering, prejudikatbildning, rättsutveckling samt samhälls- och processekonomi för att mot bakgrund av dessa begrepp försöka belysa brister i rättsskyddet för s.k. gruppanspråk och se hur dessa brister någorlunda kan botas med ett införande av grupptalan. Varför enskilda inte alltid vänder sig till domstol försöker utredningen förklara genom att dela in problemen i olika kategorier. Det finns *kostnadsrelaterade faktorer* som påverkar enskildas processbenägenhet. Det är ofta ekonomiska överväganden som dominerar frågan om en rättegång ska inledas. Kan rättegångskostnaderna bli höga? Hur stor är risken att jag inte vinner målet och då får bära både mina egna och motpartens kostnader? Kan jag få rättshjälp? Kostnadskänsligheten kan variera mycket från person till person. Enskilda har sällan stora resurser att satsa mot ett företag e.d. Och rör det sig om svårutredda frågor kan det bli mycket kostsamt. En grupptalan kan motverka den obalans som många gånger uppstår när enskilda väcker talan mot företag. Gruppmedlemmarna behöver inte betala några rättegångskostnader eftersom de inte är parter i målet. Gruppföreträdaren får visserligen stå risken att betala rättegångskostnaderna, vilka dessutom troligtvis blir högre än i ett vanligt tvistemål. Men det finns kanske alltid någon i en stor grupp som är beredd att ta den risken. Det är inte bara ekonomiska frågor som påverkar enskildas processbenägenhet.

Icke-rättsliga faktorer är en annan grupp. Det kan helt enkelt vara så att enskilda inte märker kränkningen eller sätter den i samband med skadan. Långvariga miljöstörningar eller läkemedelsskador är exempel på detta. Det kan också vara så att den kränkte saknar kunskap om sina rättigheter och inte vet hur han ska gå till väga, har språksvårigheter, en allmän misstro mot myndigheter och bara känner en allmän uppgivenhet inför chansen att få rätt. En annan viktig faktor är förhållandet mellan den kränkte och den kränkande. Tvister mot sin arbetsgivare lönar sig inte i längden. Ett småföretag som är beroende av ett större företags order startar inte gärna en tvist. Människor på en liten ort som är beroende av den enda arbetsplatsen tål lite extra miljöstörningar för att få behålla arbetena. En grupptalan kan motverka dessa psykologiska och sociala brister. Enskilda är starkare tillsammans. Förhoppningsvis finns det alltid någon som vågar, som har kunskapen att väcka talan. Det blir inte så personligt, utan mer en fråga av "allmänt" intresse. En grupptalan kommer dock inte alltid att gagna människorna på den lilla orten. Måste företaget betala höga belopp för miljöskador blir det kanske förlust. Följden kan bli uppsägningar. Alla gruppmedlemmar har dock möjlighet till "opt-out".

Den tredje gruppen utredningen tar upp är *särskilda processuella hinder och begränsningar*. Vår processordning, vad gäller civilprocessen, är uppbyggd kring

⁵⁶Lieberman, *The Litigious Society*, New York 1983, s. 168.

⁵⁷Ekelöf, Per Olof, *Om rätt och moral*, ur: *Vänbok till Robert Boman, Process och exekution*, Göteborg 1990, s. 75.

tanken att det är parterna som disponerar över processen och vad som ska ingå i denna. Detta följer av den allmänna avtalsfriheten och dispositionsprincipen. Huvudregeln är därför att det inte är tillåtet att föra talan för tredje man utan ett uppdragsförhållande. Denna syn stämmer inte överens med de nya gruppanspråken. Dessa anspråk påverkar samhället, är ofta nästan allmänna intressen. Enskilda kan inte helt få bestämma att inte påtala kränkningar som påverkar många.⁵⁸ I avsnitt 6.5.1 nedan går jag närmare in på problematiken kring dispositionsprincipen.

När jag i ovanstående stycken har diskuterat olika faktorer som påverkar enskilda från att inte starta en process har jag mest fokuserat på förslaget om enskild grupptalan. Det får dock inte glömmas bort att förslaget också omfattar organisationstalan och offentlig grupptalan. Finns det absolut ingen enskild som väcker grupptalan så finns det alltid en chans att en organisation eller ett offentligt organ väcker talan. En organisationstalan kan säkert vara mycket lämplig inom exempelvis miljörätten.

Lindblom har i sin bok "Grupptalan" utförligt gått igenom hur grupptalan kan förbättra genomslagskraften för processens funktioner. Visserligen handlar hans redogörelse mest om "class action" i amerikansk rätt, men materialet kan användas även ur ett svenskt perspektiv. Grupptalan kan ha en processekonomisk funktion, men egentligen bara vid individuellt processbara anspråk. Vid icke-individuellt processbara och processimmuna anspråk skapar ju grupptalanmöjligheten en mängd tvister som inte annars skulle nått domstol. Dessutom gäller för de individuellt processbara anspråken att det inte finns något billigare alternativ än grupptalan för att den processekonomiska funktionen ska göra sig gällande. Vidare delar Lindblom upp processen i en reparativ och en preventiv funktion. Den reparativa funktionen existerar inte vid processimmuna anspråk. Vid individuellt processbara anspråk gör inte grupptalan i sig reparationen bättre. Dock förbättrar den processekonomiska vinsten den reparativa funktionen. Det är vid icke-individuellt processbara anspråk som den reparativa funktionen verkligen gör sig gällande. Grupptalan ökar tillgängligheten till domstol ("access to the courts", "access to justice" - se nedan 4.5). Vad gäller den preventiva funktionen är det ganska uppenbart att grupptalan får stor effekt. Detta är en funktion som följer ganska automatiskt, vare sig man vill eller inte. Även här gör sig funktionen gällande främst vid icke-individuellt processbara anspråk, men även vid individuellt processbara.⁵⁹

⁵⁸De tre ovanstående styckena grundas på SOU 1994:151, Del A, s. 169ff. Se även Johnson, Earl Jr, m.fl., Access to Justice in the United States: The Economic Barriers and some Promising Solutions, ur: Access to Justice, vol. 1, book 2, s. 993f.

⁵⁹Lindblom, Grupptalan, 1989, s. 444ff. Lindblom går därefter igenom för- och nackdelar för käranden respektive svaranden. Gruppen förutsätts i denna redogörelse finnas på kärandesidan. Utgångspunkten är den amerikanska Rule 23, främst (b)(3)-fallen (skadeståndsfällen, krav på "notice"). *Fördelar för käranden:* a) Kontinuitetseffekten: Om käranden förlorar sin talerätt kan en annan klassmedlem oftast träda in och ta över processen. b) Det lönar sig inte för svaranden att köpa ut käranden eftersom en annan kan ta över processen. c) Svaranden kan inte ingå förlikning bara med käranden. d) Kostnadsspridning: En fond kan exempelvis upprättas för att betala rättegångskostnader. e) Contingent fee-systemet m.m. lockar skickliga advokater. f) Svaranden rättar sig efter domen. Det finns säkert alltid någon som är beredd att söka verkställighet. g) Bredare intresseavvägning. h) Käranden får en starkare processuell position än han skulle ha fått om han hade processat själv. Svaranden (som ofta är en näringsidkare) har ofta större resurser och mer erfarenhet än vad en enskild har. Vid class action blir balansen i processen därför bättre. i) Massmedial uppmärksamhet. j) Minskad risk för motstridiga domar, vilket leder till en bättre

4.4 Processbenägenhet

Jag har ovan diskuterat olika faktorer som hindrar enskilda från att gå till domstol. Frågan är då om ett grupptalaninstitut leder till ökad processbenägenhet? Och om det gör det, är det negativt? Vilka problem kan uppstå om processbenägenheten är för hög? Hur hög processbenägenhet tål Sverige?

Om ett grupptalaninstitut leder till att tidigare icke-individuellt processbara anspråk blir processbara så måste detta också leda till en ökad processbenägenhet. För gemene man kan detta vara något positivt. Men det finns många som ser det som ett hot. Säkerligen hör kritikerna till den potentiella svarandesidan, vilket är mycket naturligt.

Sverige har internationellt sett en relativt låg processbenägenhet. Särskilt gäller detta om man jämför med USA och England, men även om man jämför med andra "civil law"-kulturer. Att USA har högre processbenägenhet än Sverige beror till stor del på att vi har olika processtraditioner. I USA är en domstolsprocess för det mesta den enda vägen att få upprättelse, medan Sverige har använt sig av andra lösningar (myndigheter, ombudsmän m.m.).⁶⁰ För en svensk är det oftast en drastisk lösning att gå till domstol, ett problem som amerikanare inte verkar ha. Lieberman har i sin bok "The Litigious Society" behandlat den höga processbenägenheten i USA. Folk tar alla sorters tvister till domstol och väldigt mycket släpps också in. Möjligtvis beror det på en lång tradition hos medborgarna och det faktum att domstolarna länge har haft en stark roll. Ett land uppbyggt av kolonister sökande efter friheten har kanske gett en vilja att driva igenom sina krav. Att då gå till domstol kan ses som tecken på social hälsa. Det är ju bättre att människor går dit än försöker skipa rättvisa på egen hand. Processandet kan ses som ett socialt fenomen som föds ur samhällets nedbrytande och som förvärras av lagtillväxten, uttalar Lieberman.⁶¹

"Class action" har i USA kritiserats för att ge för hög processbenägenhet.⁶² Ett "class action"-mål stoppar upp arbetet på domstolen och leder till förseningar för andra fall.⁶³

prejudikatbildning. k) Ett genombrott av språkliga, sociala och ekonomiska barriärer. *Nackdelar för käranden:* a) Processen kan vara mer komplicerad än en individuell, vilket medför att käranden får stå en större kostnadsrisk. b) Processen tar längre tid. c) Det är svårt att få en individuell förlikning. d) Käranden måste agera i allas intresse och inte bara tänka på sig själv. e) Han kan inte välja vilket ombud som helst. f) Det kan finnas intressemotsättningar inom klassen. g) Svarandens motstånd är oftast stort eftersom mycket kan stå på spel för honom. h) I USA har många domstolar periodvis varit negativa till att tillåta en class action. i) Svarandens möjlighet att välja forum ökar. *Fördelar för svaranden:* (Förutom de som följer motsatsvis ur nackdelarna för käranden.) a) Om svaranden vinner slipper han upprepat processande eftersom hela klassen omfattas av rättskraften. b) En förlikning binder hela klassen. c) Domstolen måste godkänna motparten. Det får inte vara någon som bara är ute efter att chikanera svaranden. Nackdelen är ju dock att motparten kanske blir mycket skickligare än vad som skulle ha varit fallet om domstolen inte lade sig i. *Nackdelar för svaranden:* (Förutom de som följer motsatsvis ur fördelarna för käranden.) a) Mycket står på spel. Oftast gäller det att vinna eller försvinna. Se s. 465-478.

⁶⁰Lieberman, *The Litigious Society*, New York 1983, s. 6, 32; Lindblom, Per Henrik, *Grupprättegång - ett lagförslag under debatt*, (SvJT 1995 s 269), s. 269; Rundegren, Hans, *Certified questions, class actions, multidistrict litigation - studier i amerikansk processrätt*, (SvJT 1984 s 432), s. 432.

⁶¹Lieberman, *The Litigious Society*, New York 1983, s. 4ff, 186.

⁶²Hammar skiöld, Peder, *Grupptalan - en replik*, (JT 1995-96 s 1208), s. 1217.

Antalet ”class actions” ökade också drastiskt efter 1966 års ändringar. Alla håller dock inte med om att detta beror på utformningen av Rule 23 utan mer på ett ökat intresse för frågor som just rör större grupper, till exempel diskriminering och konsument- och miljöskydd. Idag ligger antalet ”class actions” på en relativt låg nivå.⁶⁴ Grupptalanutredningen räknar med ett 20-tal grupptalanprocesser om året.⁶⁵

En invändning här i Sverige mot att införa ett grupptalaninstitut är just att det skulle leda till ett ökat processande och att detta skulle vara farligt för samhällsstrukturen. Exempelvis Kleineman menar att vi redan kan se ett ökat processande, mycket beroende på 90-talets finanskris. Ett ökat antal skadeståndsprocesser kan förväntas. Vår syn på domstolarna håller helt enkelt på att förändras och det är vi som styr det. Kleineman kritiserar grupptalan för sin effektivitet. Många skadeståndsprocesser är tydligen destruktivt, menar han.⁶⁶ Hammarskiöld är också kritisk, bl.a. mot att bagatellanspråk skulle nå domstolarna, vilket kanske inte riktigt var meningen enligt lagstiftaren.⁶⁷ Vad jag kan förstå så menar han att lagstiftaren har skapat materiella rättigheter med insikt om att alla dessa inte kan drivas igenom.

En rädsla för ”legal black-mail” finns ofta i länder med ”class actions”. Med detta menas att det finns en laglig väg att gå för att tvinga någon till förlikning. Det rör sig alltså här om att använda en grupptalan som utpressningsmedel, ibland till och med vid ogrundade krav. Hotet mot en svarande är säkerligen större om en grupptalan väcks mot honom än om det rörde sig om en individuell process. Att bemöta en grupptalan kan ta stora resurser och tid i anspråk. Då en grupprättegång kan tänkas dra till sig en del massmedial uppmärksamhet, och svaranden är rädd om sitt affärsrykte, kan denne känna sig tvingad att ingå en snabb förlikning.⁶⁸ Men risken för förlikningsutpressning kan egentligen föreligga på båda sidor. Grupp företrädaren kan tänkas vilja förlika snabbt så att rättegångskostnaderna inte blir så höga. Har gruppens advokat ingått riskavtal kan detta också öka dennes förlikningsbenägenhet inför risken av en förlust (se mer om riskavtal nedan under 5.3.2). Detta kan svaranden utnyttja till sin fördel. Ofta är det så att svaranden är ett större företag med bättre finansiella resurser än gruppen. Svaranden kan då dra ut på en uppgörelse så att den blir förmånligare.⁶⁹

Ett grupptalaninstitut kommer troligtvis att leda till att processer som annars inte skulle kunna realiseras nu när domstolarna. Är detta något skadligt? Vilka är det egentligen

⁶³Access to Justice in the United States, s. 1002; Rundegren, Studier i amerikansk processrätt, (SvJT 1984 s 432), s.445.

⁶⁴Lindblom, Grupptalan, 1989, s. 337f. Se även a.a. kap 4, s. 138ff.

⁶⁵SOU 1994:151, Del B, s. 519ff.

⁶⁶Kleineman, Om skadestånd och ökad processbenägenhet, (JT 1994-95 s 856), s. 856ff.

⁶⁷Hammarskiöld, Peder, Konsekvenserna av en lag om grupptalan i Sverige - några kritiska synpunkter, (JT 1995-96 s 547), s. 557.

⁶⁸Rundegren, Studier i amerikansk processrätt, (SvJT 1984 s 432), s. 445; Hammarskiöld, Konsekvenserna av en lag om grupptalan i Sverige - några kritiska synpunkter, (JT 1995-96 s 547), s. 558f.

⁶⁹Developments in the Law - Class Actions, Harvard Law Review 89, 1975-76, 2, s. 1379.

som förlorar på det? Jo, de som gjort sig skyldiga till kränkningar. Ska dessa få slippa undan? Ska vi tycka synd om dem för att de får stå till svars för sitt handlande?

Det finns en annan aspekt av frågan om processbenägenhet och antalet processer. Vad gäller individuellt processbara anspråk så leder faktiskt en grupptalan till ett minskat antal processer. Detta är ju förmånligt för både samhället och parterna. En grupptalan kan ju komma att omfatta grupper på 100- eller 1000-tals individer. Istället för lika många processer blir det nu bara en. Visserligen är en grupptalanprocess mer omfattande än en vanlig process, men man kan ju inte bara jämföra med en enda process.

4.5 "Access to justice"

Anledningen till att jag tar upp "access to justice" under en egen rubrik är att ett grupptalaninstitut skapar möjligheter för ett ökat genomdrivande av de materiella rättigheter som rör grupper. "Access to justice" kan sägas vara ett grundläggande syfte bakom många olika slags processlagstiftningar. En del av "access to justice"-rörelsen handlar om grupptalan och "access to courts". Jag tycker det är viktigt att i varje fall översiktligt behandla denna rörelse. Mästerverket på området är självklart "Access to Justice"-volymerna⁷⁰ med Cappelletti som samordnare. Lindblom har i en recension av en av Cappellettis böcker sagt att denne har ett "socialt-liberalt processuellt patos som dock endast undantagsvis leder honom till dogmatiskt fastlåsta positioner".⁷¹ Mycket av "access to justice"-tänkandet återfinns i grupptalanutredningens betänkande. Ulla Jacobsson menar att det synsätt som presenteras i volymerna innebär ett paradigmskifte. Sverige har tidigare legat ganska långt fram i utvecklingen, men nu nästan gått tillbaka.⁷²

Den internationella "Access to justice"-rörelsen kan delas upp i tre olika stadier eller vågor. Den första vågen rör ekonomiska förutsättningar för ett jämlikt rättsskydd. Hit hör till exempel rättshjälpslagstiftningen. Den andra vågen rör skyddet för kollektiva, diffusa och fragmentariska intressen. Grupptalan hör hit, men också inrättandet av special-domstolar, såsom Marknadsdomstolen. Så kallad "public law litigation" är även en del av denna våg. Den tredje vågen berör alternativa tvistlösningsformer, ett område som Sverige har kommit långt på.⁷³

⁷⁰Se Ekelöfs recension av volymerna i SvJT 1981 s 109. Han anser att frågan om varför det är så viktigt att den "lille mannen" ska få väcka talan inför domstol inte alls är någon självklarhet utan i högsta grad kontroversiell, se a.a. s. 110.

⁷¹Lindblom, Per Henrik, recension av Cappelletti, M., *The Judicial Process in Comparative Perspective*, (Clarendon Press, Oxford 1989), (SvJT 1990 s 566), s. 568.

⁷²Jacobsson, Ulla, *Argumentationen i civilprocessen*, ur: *Festskrift till Lars Welamsson*, Malmö 1988, s. 367f.

⁷³Lindblom, *Processen - bara en formsak?*, 1980, ur: *Studier i Processrätt*, 1993, s. 90f.

”Access to justice”-rörelsens mål kan ytterst sägas vara att rättigheter inte ska vara något privilegium för de få. Alla ska ha tillgång till ett rättsskydd baserat på jämlikhet, billighet och rättvisekrav. Det är processlagarnas funktion att uppnå detta mål.⁷⁴ ”Access to justice”-rörelsen förspårar inte en enda modell för detta. Istället kan en kombination av en mängd olika alternativ vara effektivt. Både privata och offentliga initiativ ska uppmuntras.⁷⁵

4.6 Behovsfrågan i förhållande till Europeiska Unionen

Hur ser framtiden ut för svensk juridik? Självklart påverkas vi en hel del av medlemskapet i EU och av de olika rättstraditioner som finns i Europa. Jag anser det därför vara av vikt att beakta vad som händer inom EU och i medlemsländerna vad gäller olika former av representativa processer. Det kan visserligen ifrågasättas om detta avsnitt borde hamna i behovskapitlet. Det hade kanske varit lämpligare att diskutera det i det internationella kapitlet (kap. 2). Men jag väljer att diskutera ämnet här ur en behovs-analytisk vinkel.

Hammar skiöld har kritiserat grupptalanförslaget med hänvisning till att det utgör ett främmande rättsinstitut i de flesta av EU:s medlemsländer. Han säger att den typ av representativ talan som finns i Europa rör myndigheters och organisationers förbudstalan i konsumentmål. På EU-nivå finns inget grupptalaninstitut.⁷⁶ Om Sverige inför ett sådant är risken stor för ”forum shopping”.⁷⁷ Lindblom besvarar kritiken med att påpeka att organisationstalan finns i Holland och i viss form i Frankrike. I Skottland arbetas det på ett nytt grupptalaninstitut och i Norge har det motionerats i frågan. Lindblom tror inte att risken för ”forum shopping” är särskilt stor.⁷⁸ Hammar skiöld tycker att detta försvar är tunt. Det finns ingen grupptalantrend i Europa, som Lindblom tycks mena. I Tyskland strider förmodligen rättstypen mot konstitutionen. Organisationstalan i Holland kan inte ens föras i skadeståndsmål. Och den franska (konsument)organisationstalan påminner mer om ett fullmaktsförhållande. Skottland har inte kommit särskilt långt i utrednings-arbetet. Deras förslag är dessutom ganska olikt det svenska. Hammar skiöld anser att det finns en uppenbar risk för ”forum shopping”, till exempel att en grupp människor bosatta i utlandet använder forumregeln i RB 10:3 och väcker grupptalan mot ett utländskt företag med tillgångar i Sverige.⁷⁹

⁷⁴Jacob, Sir Jack I.H., *The Reform of Civil Procedural Law*, London 1982, s. 60f.

⁷⁵Cappelletti, *Civil Litigation*, 1975, s. 140.

⁷⁶Vissa diskussioner har dock förts inom EU, särskilt vad gäller ”access to justice” för konsumenter. Se bl.a. EU-kommissionens Green Paper: *Access of consumers to justice and the settlement for consumers dispute in the Single Market*.

⁷⁷Hammar skiöld, *Konsekvenserna av en lag om grupptalan i Sverige - några kritiska synpunkter*, (JT 1995-96 s 547), s. 559f.

⁷⁸Lindblom, *Grupptryck mot grupptalan*, (SvJT 1996 s 85), s. 101.

⁷⁹Hammar skiöld, *Grupptalan - en replik*, (JT 1995-96 s 1208), s. 1221f.

Grupptalan enligt det svenska förslaget verkar vara en relativt främmande företeelse inom EU och i dess medlemsländer. Innebär detta att det inte finns något behov av grupptalan? Finns det några risker med att vara innovatör på området? Föreligger det en risk för "forum shopping"? Ska vi, som Lindblom uttrycker det, se "EU-samarbetet som en möjlighet till framsteg eller som en chans att bromsa utvecklingen, också på hemmaplan"?⁸⁰ Jag har en känsla av att den svenska inställningen många gånger är att vänta och se vad de andra gör innan vi provar på det. Vi har tidigare varit ledande i utvecklingen inom exempelvis alternativa tvistlösningsmekanismer och inspirerat många länder. Varför inte våga nu? Visst har jag förståelse för kritiken. Det kan vara problematiskt och kostsamt att prova på något nytt (visserligen är "class action" ett gammalt "common law"-institut, men nytt inom "civil law".) Och det kan finnas en risk för "forum shopping" även om grupptalanutredningen med Lindblom i spetsen inte tycks tro det. Risken är ju visserligen svår att uppskatta. Men om det nu skulle vara så att svenskt forum används av utländskt bosatta mot ett utländskt företag - skulle detta vara fel? Ett utländskt företag med tillgångar betalar troligtvis skatt i Sverige och är då också med och betalar för rättsväsendet. Har de då inte rätt att svara inför svensk domstol? Jag inser att det här försvaret är lite svagt, men min slutsats blir i varje fall att jag inte tycker att vi ska bortse från behovet bara för att rättsinstitutet är ovanligt inom EU.

4.7 Blandad kritik samt avslutande synpunkter

I det här kapitlet har jag behandlat frågan om det föreligger ett behov av en grupptalanform. Jag har då i princip utgått från grupptalanutredningens behovsanalys. Behovsfrågan kan visserligen sägas löpa igenom hela mitt arbete. Bland annat kommer jag i kapitel 7 i diskussionen om alternativ att återkomma till behovet. Då behandlar jag också remissinstansernas åsikter om behovet. Flertalet av instanserna ifrågasätter nödvändigheten av ett allmänt grupptalaninstitut.⁸¹

Till och med Lindblom var en gång av den uppfattningen att grupptalan inte var en lämplig lösning i Sverige, bland annat för att vi inte har samma rättegångskostnadsregler som i USA. Dessutom har vi valt andra vägar. Men detta skrev han 1980.⁸² Inte helt oväntat har Kleineman och Hammarskiöld kritiserat behovet. Den senare tycker det är konstigt att föreslå ett främmande rättsinstitut istället för att prova på mer traditionella lösningar.⁸³ Finns det verkligen så många bagatellanspråk att en ny processform måste införas? Hammarskiöld anför "minima non curat praetor"-principen.

⁸⁰Lindblom, Gruppträck mot grupptalan. Kommentarer till ett remissutfall och en uppsats, (SvJT 1996 s 85), s. 102.

⁸¹Remissammanställning av betänkandet grupprättegång (SOU 1994:151), s. 26-58.

⁸²Lindblom, Processen - bara en formsak?, 1980, ur: Studier i Processrätt, 1993, s. 41.

⁸³Hammarskiöld, Konsekvenserna av en lag om grupptalan i Sverige - några kritiska synpunkter, (JT 1995-96 s 547), s. 549.

Processreglerna uppmuntrar inte rättegångar om småbelopp.⁸⁴ Kleineman anser att grupptalan, på skadeståndsrättens område, ger en fördelningsrättvisa istället för reparativ rättvisa.⁸⁵

Både Hammarskiöld och Kleineman ser även andra faror för den svenska skadeståndsrätten. Risken med ett grupptalaninstitut är att det kan tänkas leda till en schablonisering av skadeståndsberäkningen, ett frångående av de subjektiva ansvarsförutsättningarna samt ge bevislättnader vad gäller kravet på styrkt kausalitet. Detta kan öka kretsen av ersättningsberättigade och ge en ökad processbenägenhet. I USA har "class action"-systemet lett till krav på uppluckring av skadeståndsregler. Införs ett grupptalaninstitut i Sverige kommer förmodligen förespråkare snart att kräva detsamma här med motiveringen att institutet då blir mer effektivt och får större genomslagskraft.⁸⁶ Grupptalanutredningen föreslår inte några materiellrättsliga regler - förslaget är helt processuellt. Dock diskuterar utredningen skadeståndsfrågor. Den anser att överväganden bör göras om eventuella nya principer för beräkning och fördelning av skadestånd. När det är svårt att identifiera alla gruppmedlemmar kan en viss schablonisering behöva göras. I Australien och Kanada finns det exempelvis system med "cy-près" och "fluid recovery", vid vilka skadestånd endast kommer gruppen tillgodo indirekt.⁸⁷ Även USA har förenklade beräkningsregler. Ett exempel är fallet *Daar v. Yellow Cab Co. of California*. I detta fall hade ett taxibolag överdebiterat sina kunder i flera år. Fallet togs upp som en "class action" och vid skadeståndsberäkningen utgick domstolen från bolagets obehöriga vinst. Taxibolaget var sedan tvungen att sänka sina avgifter under så lång tid som behövdes för att skadeståndet skulle ha betalats ut.⁸⁸

Lindblom anser att skadeståndsrätten redan har påverkats av kollektivisering, standardisering och massifikation i samhället. Exempel på detta är införandet av strikt ansvar, ett utvidgat principalansvar, nya regler om bevisbörda, presumtioner och beviskrav inom exempelvis miljöretten. Även i rättegångsbalken finns en regel om uppskattning av skador (35:5) som, enligt Lindblom, visar på denna förändrade syn på skadeståndsrätten.⁸⁹

⁸⁴Hammarskiöld, Grupptalan - en replik, (JT 1995-96 s 1208), s. 1209.

⁸⁵Kleineman, Om skadestånd och ökad processbenägenhet, (JT 1994-95 s 856), s. 865.

⁸⁶Kleineman, Jan, recension av Festskrift till Bertil Bengtsson, (JT 1994-95 s 189), s. 196f; Kleineman, Om skadestånd och ökad processbenägenhet, (JT 1994-95 s 856), s. 860ff; Hammarskiöld, Konsekvenserna av en lag om grupptalan i Sverige - några kritiska synpunkter, (JT 1995-96 s 547), s. 553f. Se även Kleinemans recension av John G. Fleming, *The American Tort Process*, (Clarendon Press, Oxford 1988) i JT 1989-90 s 558. Fleming beskriver i sin bok den explosionsartade utveckling som den amerikanska skadeståndsrätten genomgick på 1970-80-talen. Jag har en känsla av att Kleineman delar många av Flemings synpunkter vad gäller skadeståndsrätt.

⁸⁷SOU 1994:151, Del B, s. 536ff.

⁸⁸Lindblom, Grupptalan, 1989, s. 277ff.

⁸⁹Lindblom, Per Henrik, Tradition, precision och schablon - om förenklad beräkning av skadestånd i process, ur: Festskrift till Bertil Bengtsson, Göteborg 1993, s. 319ff.

Efter denna utveckling till det skadeståndsrättsliga området är det dags att återgå till behovsfrågan, eller snarare möjligheten att inrätta ett grupptalaninstitut i svensk processrätt. Visst kan det vara svårt att bryta med traditionella tankesätt, med vår traditionella syn på processen och domstolarnas roll⁹⁰, men utvecklingen går framåt, vare sig man vill det eller inte. Inte för att framåt behöver vara något positivt. Grupptalan är något främmande för oss och för de flesta andra europeiska länder med "civil law"-tradition. I USA har dessutom på 1990-talet en viss motreaktion mot civilprocessen inträtt. Istället har alternativa tvistlösningsformer uppmuntrats.⁹¹

Det kan kanske vara svårt för många att acceptera en kollektivistisk processform som frångår den individualistiskt-liberala processtraditionen. Kanske ska man istället närma sig problemet på ett annat sätt. En grupptalan skulle kunna reducera myndighetsinflytandet i rättsskipningen. Domstolsprocesser med enskilda som parter på båda sidor har en liberal prägel. Dessutom kan ett grupptalaninstitut vara ännu ett steg mot privatisering.⁹²

⁹⁰Se t.ex. Miller, Arthur R., Of Frankenstein Monsters and Shining Knights: Myth, Reality, and the "Class Action Problem", Harvard Law Review 92, 1978-79, 1, s. 668.

⁹¹Lindblom, Processen - bara en formsak?, 1980, ur: Studier i processrätt, 1993, s. 87f.

⁹²Bergholtz, Gunnar, Grupptalan - Huru Goliat kan fällas utan att man egentligen anstränger sig, (SvJT 1992 s 375), s. 382, 385.

5 Förutsättningar för att få väcka en svensk grupptalan

5.1 Partsbehörighet, processbehörighet och talerätt

Det finns vissa processförutsättningar som måste vara uppfyllda för att någon ska kunna vara kändande eller svarande; såsom partsbehörighet, processbehörighet och talerätt. Att någon har partsbehörighet betyder att vederbörande får vara part i rättegången. Fysiska och juridiska personer har partsbehörighet; de är rättssubjekt. Detta innebär dock inte att de alltid kan förfoga över en process. Exempelvis kan inte en fysisk person som saknar rättshandlingsförmåga på det civilrättsliga planet vara behörig på det processrättsliga rörande saken i fråga. Vad gäller juridiska personer kan dessa inte processa själv utan det är ställföreträdaren som äger processbehörighet. Med talerätt menas att både kändanden och svaranden är behöriga att vara parter i en rättegång rörande den ifrågavarande saken.⁹³ Talerättskravet har av några betecknats som en allmän processförutsättning och av andra som en speciell. Om talerätten är en allmän förutsättning krävs vanligtvis inte att domstolen gör en talerättsprövning. Det räcker med ett påstående om behörighet för att kravet ska vara uppfyllt. Är talerätten speciell räcker inte detta utan det krävs en talerättsprövning. Exempel på när en prövning bör göras är om tredje man träffas av rättskraften (t.ex. klander av bolagsstämmobeslut) eller när någon för talan om annans rättsställning (t.ex. konkursbos talan). Prövning kan också vara befogad om domen kan ha bevisverkan i förhållande till tredje man. Vidare finns det också särskilda krav i lag som ska beaktas, exempelvis sakägarkravet.⁹⁴

De problem som uppkommer i förslaget om grupptalan rör i detta sammanhang främst talerätten. Talerätt tillkommer normalt den som har ett enskilt intresse i saken. Parten för talan i egen sak. Vid en grupptalan kommer visserligen gruppställföreträdaren att föra talan i egen sak, i varje fall vad gäller enskild grupptalan, men han kommer också att föra talan för en del andra. Strider detta mot talerättskravet? Vid organisationstalan och offentlig grupptalan vållar även kravet på partsbehörighet problem. För att ideella föreningar ska ha partsbehörighet krävs normalt att föreningen ska ha stadgar och en styrelse.⁹⁵

Grupptalanutredningen föreslår tre olika former av grupptalan: enskild grupptalan, organisationstalan och offentlig grupptalan. Innan jag går in på de olika formerna ska det uppmärksammas att gruppen kan finnas både på kändande- och svarandesidan.⁹⁶ Privata (enskilda och organisationer) och offentliga rättssubjekt har talerätt på lika villkor.⁹⁷ Vad gäller enskild grupptalan krävs det för att ha talerätt att vederbörande är

⁹³Ekelöf, Per Olof, Rättegång, Andra häftet, Lund 1994, 7:e uppl., s. 46ff.

⁹⁴SOU 1994:151, Del A, s. 204f.

⁹⁵Se t.ex. SOU 1996:103, Miljöbalken. En skärpt och samordnad miljölagstiftning för en hållbar utveckling. Huvudbetänkande av miljöbalksutredningen, del 1, s. 514.

⁹⁶SOU 1994:151, Del B, s. 25f.

⁹⁷SOU 1994:151, Del B, s. 29.

medlem i gruppen.⁹⁸ Denna ska vara behörig enligt det processrättsliga talerättskravet som gäller när en individuell process ska påbörjas. Talerättsprövningen ska inte vara mer omfattande än vid en individuell talan.⁹⁹

Mer problematiskt blir talerättskravet vid organisationstalan. En organisation som startar en grupptalan kommer att föra talan för annans rättsställning. Grupptalanutredningen anser inte att organisationen behöver tillhöra gruppen. Detta motiveras bl.a. med att organisationer redan idag genom vissa lagar ges rätt att processa för annan, i vart fall inom sitt eget intresseområde (exempelvis inom marknads-, hyres- och arbetsrätten). Dock rör dessa behörigheter inte enskilda utan allmänna intressen. Andra motiveringar till att införa organisationstalan är att gruppanspråk ofta är av den art att det kan vara svårt att få fram någon enskild som är villig att processa. Visserligen kan anspråk redan idag överlåtas till organisationer, men detta gäller enbart ekonomiska anspråk.¹⁰⁰ Alla organisationer kommer dock inte att få talerätt. Vissa särskilda rekvisit måste vara uppfyllda. Dessa krav ska försäkra gruppen om att talan utförs på ett sakkunnigt och rationellt sätt. Utredningen ställer därför vissa krav på organisationens ändamål, ekonomiska ställning, ålder och medlemsantal. Ändamålskravet innebär i princip att ifrågavarande gruppanspråk ska omfattas av organisationens intresseområde. Inom konsumenträtten får till exempel bara organisationer som värnar om konsumenters o.d. intresse väcka en organisationstalan. Kravet på ekonomisk ställning har med kravet på grupp företrädarens lämplighet att göra. Vidare ska organisationen ha bedrivit verksamhet i tre år och ha minst 1000 medlemmar. Dessa två krav är dock inte absoluta, bland annat kan undantag göras för branschsammanlutningar. Sammanfattningsvis kan sägas att förslaget om organisationstalan kommer att utvidga organisationernas talerätt väsentligt då dessa nu kommer att kunna föra talan även om enskilda intressen.¹⁰¹

Vad gäller offentlig grupptalan kommer denna att kunna föras av staten eller av en kommun. Allmän kompetens kommer dock inte att ges till myndigheter. Istället överlämnas åt riksdag och regering att ge vissa myndigheter behörighet.¹⁰²

Slutsatsen blir att traditionella talerättsregler inte räcker till för de nya anspråkstyper jag har diskuterat i det föregående. Vid gruppanspråk är gränsen för vad som är ett enskilt och allmänt intresse inte så ”klar” som vid traditionella anspråk. Det krävs alltså nya taleformer för att komplettera de gamla.¹⁰³ De taleformer som grupptalanutredningen föreslår är i princip heltäckande. Jag tycker det är bra att de privata och offentlig taleformerna är likställda. Skulle det istället vara så att den privata talerätten var sekundär skulle det kunna dra ut på tiden innan en process kom till stånd om den offentliga talerätten inte utnyttjades.

⁹⁸SOU 1994:151, Del B, s. 30.

⁹⁹SOU 1994:151, Del B, s. 105ff.

¹⁰⁰SOU 1994:151, Del B, s. 30ff, 110.

¹⁰¹SOU 1994:151, Del B, s. 108ff.

¹⁰²SOU 1994:151, Del B, s. 26ff, 116f.

¹⁰³Se bl.a. Cappelletti, Civil Litigation, 1975, s. 108ff. Se även Lindblom, Konsumentmål, 1985, s. 18f, 29.

5.2 Särskilda förutsättningar, 10§ lagförslaget

”10§ En talan för eller mot en grupp skall på kärandens yrkande tas upp till handläggning enligt denna lag, om

1. gruppen är lämpligt bestämd med hänsyn till omständigheterna i målet,
2. talan grundas på en eller flera omständigheter som är gemensamma eller likartade för gruppmedlemmarnas anspråk,
3. merparten av de anspråk som talan avser inte lika väl kan göras gällande genom talan av eller mot gruppmedlemmarna enskilt,
4. målet kan handläggas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt och
5. en grupprättegång i övrigt inte bedöms olämplig.

En talan för eller mot en grupp får tas upp till prövning även om det framställs yrkanden som hänförs till endast vissa gruppmedlemmar.”

I punkt 1 sägs att gruppen ska vara lämpligt bestämd. Detta krav gäller både avseende storlek och behovet av att kunna identifiera gruppmedlemmarna. Gruppens storlek har även betydelse för andra förutsättningar, till exempel att grupptalan ska vara det bästa alternativet. Även i andra sammanhang under processen är det av vikt att gruppen är någorlunda identifierad. Detta betyder dock inte att det krävs att alla gruppmedlemmar är identifierade med namn, adress och personnummer. Utredningen väljer dessutom inte att sätta en undre eller övre gräns för hur få eller många gruppmedlemmarna får vara. Istället får domstolen se till omständigheterna i det särskilda målet och avgöra om gruppen är lämpligt bestämd. Utredningen menar att domstolen ska kunna gå relativt långt i sin materiella processledning för att få en urskiljbar och avgränsbar grupp.¹⁰⁴

Kravet i punkt 2 är att det ska finnas minst en omständighet som är gemensam eller likartad för hela gruppen. Med omständighet menas rättsfaktum, alltså sådant som är av omedelbar betydelse för målets utgång. Det räcker inte med att det finns gemensamma eller likartade rättsfrågor eller bevisfrågor. När domstolen prövar rekvisitet i denna punkt ska den utgå från grunden för talan. Själva yrkandet och den anförda bevisningen är däremot inte avgörande. Det ska uppmärksammas att den gemensamma eller likartade grunden inte behöver vara den som är tvistig. Men är den inte tvistig kan detta påverka frågan om en grupprättegång är det bästa processalternativet och om den utgör en lämplig handläggningsform.¹⁰⁵

Punkt 3 behandlar kravet på att en grupprättegång ska vara det bästa processalternativet för att få påbörjas. En bedömning enligt denna punkt behöver egentligen bara göras när en individuell rättegång anses som ett realistiskt alternativ. Detta gäller ju till exempel inte vid processimmuna anspråk. Jämförelsen med andra alternativ ska enbart gälla inom-processuella förfaranden. De tänkbara alternativen är individuell process,

¹⁰⁴SOU 1994:151, Del B, s. 46ff, 554ff.

¹⁰⁵SOU 1994:151, Del B, s. 55ff, 557f.

kumulation och pilotmål. En mängd olika faktorer får beaktas för att komma fram till vilken som är den bästa processformen. Dock ska domstolen inte beakta att arbetsbelastningen på domstolen kan öka vid en grupprättegång. Vidare ska inte enbart processekonomiska hänsyn vara avgörande. Domstolen får försöka se till ändamålet med de materiella rättsreglerna och hur ett förverkligande av dessa bäst sker. Dessutom får gruppmedlemmarnas önskemål inte glömmas bort.¹⁰⁶

Även om kraven i de föregående punkterna är uppfyllda kan en grupprättegång vara ganska så ohanterlig. Gruppen kan till exempel vara alltför stor. Är det så att underrättelse ska ske personligen till alla kan detta bli mycket resurskrävande. Rättegången kan också bli ohanterlig om det finns ett stort antal individuella omständigheter. På grund av dessa och andra omständigheter stipulerar punkt 4 att målet måste kunna handläggas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt.¹⁰⁷

Slutligen i punkt 5 finns ett lämplighetskrav. Exempel på fall där en grupprättegång kan vara olämplig är om kostnaderna i målet står i orimlig proportion till tvisteföremålets värde. Grupptalanutredningen påpekar dock att detta inte alltid är en tillräcklig förutsättning för att beakta rättegången som olämplig. Ett annat fall där en lämplighetsbedömning kan göras är vid ansökan om byte av handläggningsform. Det kan inte alltid anses lämpligt att byta från individuell rättegång till grupprättegång, särskilt om handläggningen börjar närma sig slutet.¹⁰⁸

5.3 Representationen

5.3.1 Gruppföreträdaren

Enligt förslagets 17§ ska till gruppföreträdare ”utses någon som med hänsyn till sitt intresse i saken och sina förutsättningar i ekonomiska och andra hänseenden bedöms lämplig att ta till vara gruppmedlemmarnas rätt i målet” (1 st). Lämplighetskravet är främst till för att skydda de passiva gruppmedlemmarna. Kravet utgör en processförutsättning som rätten ska beakta ex officio. Anses inte parten vara lämplig ska grupptalan avvisas. Finns gruppen på kändesidan är det den som väcker talan som blir gruppföreträdare. Om gruppen finns på svarandesidan får domstolen välja någon lämplig person, vilken inte nödvändigtvis måste tillhöra gruppen. Vid valet bör gruppmedlemmarnas åsikter beaktas och den utvalda ska lämna sitt medgivande.

Vad utmärker en lämplig gruppföreträdare? Vilka krav ska ställas på denna person? Ja, för det första krävs det att personen ifråga har ordnad ekonomi. Någon ingående undersökning av detta ska dock inte göras. Ett fall som inte är särskilt lämpligt är att

¹⁰⁶SOU 1994:151, Del B, s. 66ff, 558ff.

¹⁰⁷SOU 1994:151, Del B, s. 75ff, 561f.

¹⁰⁸SOU 1994:151, Del B, s. 78ff, 562f.

gruppföreträdaren saknar egna resurser, men finansieras av olika gruppmedlemmar som själva slipper kostnadsansvaret som part. Förutom den ekonomiska lämpligheten får inte gruppföreträdarens intressen stå i konflikt med någon av gruppmedlemmarnas. Vid hela lämplighetsbedömningen ska samtliga omständigheter i målet beaktas.¹⁰⁹

5.3.2 Ombudet

Gruppmedlemmarnas intressen skyddas inte enbart av reglerna om gruppföreträdaren, utan även av att ombuds- och advokattvång föreligger. Detta är i varje fall huvudregeln vid enskild grupptalan, organisationstalan och grupptalan på svarandesidan. Undantag kan göras om särskilda skäl finns.¹¹⁰

Det kan vara av intresse att här ta upp en del av den kritik som har rört advokater och deras arvoden. I USA har ”contingent fee”-systemet (provisionsbaserat arvode) beskyllts för att ge processlystna advokater som inte skyr några medel.¹¹¹ Även i den svenska debatten har kritiska röster höjts mot grupptalanutredningens förslag om riskavtal vid en grupptalan. Enligt förslaget ska riskavtalet vara skriftligt och godkännas av domstol eller Rättshjälpsmyndigheten för att gälla mot gruppmedlemmarna. Arvodet ska vara skäligt. Vid förlust får ombudet ingen eller låg ersättning och vid vinst får han extra mycket.¹¹² Normalt menas med riskavtal alla arvoden som görs beroende av resultatet av processen. Det finns olika former av riskavtal. Vid ”no cure no pay”-avtal får ombudet inget arvode vid förlust, men skäligt arvode vid vinst. En annan variant är ”no cure no pay, if cure good pay”-avtal. Vid vinst blir arvodet extra högt, ofta en viss procent av vinsten (”pactum de quota litis”). Det finns inga uttryckliga förbud mot riskavtal i svenska advokatregler, men anses förmodligen inte vara i överensstämmelse med god advokat-sed.¹¹³ Även om det inte finns något förbud i svensk rätt så strider riskavtal, enligt Hammarskiöld, mot CCBE:s etiska regler, art. 3.3, om förbud mot ”pactum de quota litis”. Riskavtal är vidare olämpliga på grund av att advokaten får ett direkt ekonomiskt intresse i hur rättegången slutar. Detta faktum kan öka ombudets förliknings-benägenhet.¹¹⁴ I England är ”contingency fees” förbjudna. Sir Jack Jacob menar att en översyn av detta förbud kanske bör ske. Om arvodet övervakas och godkänns av domstol ser han inget hinder mot att tillåta denna typ av avtal. Trots allt så leder systemet till en ökad ”access to justice”.¹¹⁵

¹⁰⁹SOU 1994:151, Del B, s. 118ff, 574ff.

¹¹⁰SOU 1994:151, Del B, s. 125ff, 580f.

¹¹¹Access to Justice in the Unites States, s. 1002. Efter revisionen i USA 1966 kunde advokaterna hämta sitt arvode ur hela den utdömda summan, inte bara från den egna klienten, se Lieberman, *The Litigious Society*, New York 1983, s. 17.

¹¹²SOU 1994:151, Del B, s. 400ff, 641ff.

¹¹³Wiklund, Holger, *God Advokatsed*, Stockholm 1973, s. 373ff.

¹¹⁴Hammarskiöld, *Konsekvenserna av en lag om grupptalan i Sverige - några kritiska synpunkter*, (JT 1995-96 s 547), s. 556f.

¹¹⁵Jacob, *The Reform of Civil Procedural Law*, London 1982, s. 89f.

Även Wiklund anser att riskavtal inte går ihop med god advokatsed. Advokaten kan tänkas använda olämpliga processmetoder för att nå sitt mål, oskäligt höga arvoden kan förekomma, det finns en risk för illojal konkurrens mellan advokaterna och en ökad förlikningsbenägenhet. Wiklund medger dock att det kan finnas fall där riskavtal, om de är skäliga, kan vara lämpliga.¹¹⁶ Enligt grupptalanutredningens förslag så ska riskavtalen vara skäliga och måste godkännas av exempelvis domstolen. Lindblom påpekar dessutom att riskavtalet vid en grupprättegång inte är ett provisionsarvode, inte ett "contingent fee"-avtal. Riskavtalsreglerna är till för att stärka balansen mellan parterna. Även fattiga ska kunna starta en grupptalan.¹¹⁷

Jag kan förstå kritiken mot riskavtal vid grupptalan. Jag tycker inte att det framgår tydligt av lagtexten att det inte skulle röra sig om provisionsarvode. I 64§ sägs att "I riskavtalet skall anges på vilket sätt arvodet skall avvika från ett normalarvode...." (1 st, 2 mening). Kan inte en procentregel i avtalet sägas kunna avvika från normalarvodet? Visserligen krävs det även att arvodet ska vara skäligt och att det inte får "fastställas till ett högre eller lägre belopp än som avtalet anger", se 66§, in fine. Om tolkningsproblem kan tänkas kunna uppstå kanske avtalen skulle kallas något annat, eftersom riskavtal kan definieras som ett provisionsavtal.

Grupptalanutredningen föreslår alltså inte ett "contingent fee"-system. Men ett sådant kanske krävs för att ett grupptalaninstitut ska bli effektivt. Det finns de som hävdar att "contingent fees" är av väsentlig betydelse för användningen av grupptalan, och eftersom denna form av advokatarvoden är förbjudna i Europa har grupptalan inte en chans där. Cappelletti håller inte alls med om detta. Han anser att det finns andra ekonomiska faktorer som motiverar någon att väcka en grupptalan.¹¹⁸

Ett annat problem vad gäller advokater rör intressekonflikter och lojalitet mot klienten.¹¹⁹ Advokaten har en skyldighet att iaktta trohet och lojalitet mot klienten, vilket bland annat innebär att han inte samtidigt får ta ett annat uppdrag som står i strid med den första klientens intressen.¹²⁰ Advokaten ska vid en grupptalan tillvarata hela gruppens intressen, men det är gruppföreträdaren som främst är klient. Om intressekonflikter uppstår inom gruppen kan det i praktiken bli så att advokaten får dubbla lojaliteter. Grupptalan-utredningen har diskuterat problemet och gett vissa förslag till lösningar. Ombudet ska, liksom gruppföreträdaren, se till hela gruppens intressen. Ombudet utgör alltså en del av skyddet för de passiva medlemmarna. Uppstår det en konflikt mellan några medlemmar och gruppföreträdaren är det inte helt lätt att

¹¹⁶Wiklund, God Advokatsed, Stockholm 1973, s. 380.

¹¹⁷Lindblom, Gruppptryck mot grupptalan. Kommentar till ett remissutfall och en uppsats, (SvJT 1996 s 85), s. 94f.

¹¹⁸Cappelletti, M. & Garth, B., The Worldwide Movement to make Rights Effective, 1978, s. 44.

¹¹⁹Hammar skiöld har uppmärksammat detta problem i Konsekvenserna av en lag om grupptalan i Sverige - några kritiska synpunkter, (JT 1995-96 s 547), s. 555f.

¹²⁰Wiklund, God Advokatsed, Stockholm 1973, s. 262.

vara ombud. Men om gruppföreträdaren inte sköter sitt förhållande med ombudet kan han anses vara olämplig. Risken finns då att avvisning sker eller att en ny gruppföreträdare utses. Grupptalanutredningen menar vidare att domstolen ska försöka klarlägga och möjligtvis lösa intressekonflikter med utövande av materiell processledning.¹²¹

¹²¹SOU 1994:151, Del B, s. 134ff.

6 Skyddet av mänskliga fri- och rättigheter m.m.

En del av den kritik som riktats mot förslaget har rört frågor om förenlighet med Europakonventionen, Regeringsformen och vissa allmänna rättsprinciper. Jag tänker därför under denna rubrik behandla rätten till domstolsprövning enligt artikel 6 i Europa-konventionen, allas likhet inför lagen etc. enligt RF 1:9, samt förbudet mot tvång att delta i meningsyttring i RF 2:2. Dessutom tänker jag behandla rättsprinciper som förbudet mot negativ avtalsbindning och dispositionsprincipen. Det övergripande ”due process”-begreppet inbegrips även i diskussionen.

Innan jag går in på dessa olika frågor måste jag dock redogöra för den del av förslaget som den mesta delen av denna kritik riktar sig mot, nämligen ”opt-out”-systemet. Det är denna del av gruppalförslaget som kanske har ansetts varit mest främmande för vårt rättstänkande och därför också fått mycket kritik. ”Opt-out” är dock en sådan grundläggande del av gruppalfsystemets uppbyggnad att det inte finns så mycket kvar av det om man istället väljer en ”opt-in”-modell.

6.1 Gruppens bestämning¹²²

Att kunna bestämma gruppens storlek och identifiera gruppmedlemmarna är av stor vikt för flera olika stadier av grupprocessen. Det är käranden som med sitt yrkande definierar gruppen. Denna definition ligger till grund för att avgöra om det finns en lämpligt bestämd grupp samt också om gruppalf är det bästa alternativet att avgöra frågan på. Gruppens bestämning har även betydelse för underrättelseförfarandet. Den viktigaste underrättelsen är den om att process inletts - att man tillhör gruppen och har möjlighet att träda ut (”opt-out”).

Gruppalfutredningen diskuterar två olika modeller hur det går att bestämma gruppalfhörighet för att sedan komma fram till att ”opt-out”-modellen är den bästa. Den andra modellen går ut på att enskilda måste anmäla sig för att ingå i gruppen, även kallat ”opt-in”. ”Opt-in” har visserligen många fördelar. Med ett anmälningsförfarande kan man vara säker på att alla gruppalfmedlemmar vill ha en process. Det är också lättare att identifiera gruppen, vilka medlemmarna är, individuella omständigheter, hur stor gruppen är. Var och en ska kunna råda över sina egna rättsförhållanden. Statistik från USA visar att gruppen ofta blir betydligt mindre vid krav på anmälan jämfört med automatiskt medlemskap. Detta kan tyda på att ”opt-out”-modellen ger upphov till onödigt processande. Gruppalfutredningen håller med om att automatiskt medlemskap leder till processande om anspråk som annars inte skulle göras gällande av gruppalfmedlemmen. Men syftet med gruppalf är just att bota de brister som gör att dessa gruppanspråk aldrig når domstolen (ekonomiska, sociala, psykologiska faktorer). Många av dessa faktorer skulle visserligen också spela in om det finns ett krav på anmälan. Ett automatiskt medlemskap ger dock en större genomslagskraft åt gruppalf.

¹²²Hela avsnittet grundas på SOU 1994:151, Del B, s. 156-170 och 434-441.

Ett "opt-in"-system skulle inte vara mycket bättre än ett kumulationsförfarande. Andra fördelar med automatiskt medlemskap jämfört med krav på anmälan är att de processekonomiska vinsterna blir större, eftersom risken för upprepat processande minskar. Detta bidrar även till de preventiva och rättsbildande funktionerna. Dessutom ger det ökad trygghet för svaranden.

Det automatiska medlemskapet kombineras med en rätt till utträde ("opt-out"). Denna rätt är ovillkorlig, men med en viss tidsbegränsning. I USA är det bara i (b)(3)-fallen (skadestånd) möjlighet till utträde finns. I förbudsmål påverkas hela gruppen av domen även om de hade velat stå utanför. Detta motiverar att "opt-out" inte är tillåtet i sådana fall. En ovillkorlig utträdesrätt är ändå enligt grupptalanutredningen det bästa. En gruppmedlem kan vilja stå utanför processen, fastän det inte förändrar domen. Denne kanske arbetar på företaget som åläggs förbud. En annan fördel med en generell utträdesrätt är att det är lättare för domstolarna att hantera en ovillkorlig rätt än en villkorlig, där svåra gränsdragningsproblem kan uppstå. Men det finns också nackdelar med en absolut utträdesrätt. Gruppmedlemmarna kan "tvingas" av svaranden att träda ut, exempelvis i jämställdhetstvister.

Utträdesrätten gäller bara för kändegrupper. En gruppmedlem i en svarandegrupp kan inte träda ut, men han skyddas av regler om grupp företrädarens lämplighet, rätten till intervention osv. Dessa regler gäller visserligen även för kändegruppen.

För att utträdesrätten ska vara en realitet måste gruppmedlemmarna vara medvetna om processen. Därför föreslås ett krav på obligatorisk underrättelse vid rättegångens inledande. Motiveringen till detta är i princip densamma som vid den ovillkorliga utträdesrätten. Underrättelse ska ske tidigast i samband med att rätten beslutar att ta upp målet till sakprövning. Denna underrättelse samt eventuell underrättelse om anmaning till gruppmedlem att intervensera ska alltid ske genom delgivning. I andra fall får domstolen enligt RB 33:2 avgöra om delgivning är påkallat eller om det räcker med en formlös underrättelse. Vid rättegångens inledande ska alltså alltid delgivning användas. De olika formerna framgår av delgivningslagen (1970:428). Vilken form domstolen väljer får enligt utredningen bero på syftet med underrättelsen, typ av anspråk, antalet gruppmedlemmar, gruppens geografiska spridning och tillgången på enkla och rationella informationsvägar. Underrättelsen får inte medföra orimliga kostnader. Förmodligen kommer kungörelsedelgivning att bli använt oftare vid grupprättegång än vid individuella processer. Domstolen verkställer underrättelsen. Kostnadsansvaret ligger enligt 25§ delgivningslagen på staten.

6.2 Europakonventionen om mänskliga fri- och rättigheter, artikel 6

6.2.1 Tolkningen av artikel 6:1

Europakonventionen är sedan 1995 inkorporerad i svensk rätt i sin helhet.¹²³ Lagförslaget om grupprättegång får därför inte strida mot konventionen. Av intresse i detta sammanhang är främst artikel 6:1, första meningen, om rätten till domstolsprövning m.m. Den lyder:

”1. Envar skall, när det gäller att pröva hans civila rättigheter och skyldigheter eller anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till opartisk och offentlig rättegång inom skäligen tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag.”

Artikeln innehåller flera regler. De som jag anser är av vikt här är främst dessa tre: a) Det ska röra sig om en tvist om civila rättigheter och skyldigheter (eller anklagelse om brott), b) envar har rätt till en opartisk (”fair hearing”) och offentlig rättegång, c) domstolen ska vara oavhängig och opartisk. Dessa regler kan visserligen inte helt hållas isär utan påverkar och går in i varandra. Jag tänker nu förklara dessa lite närmare för att sedan analysera dem ur ett grupptalanperspektiv.

a) Alla har rätt till domstolsprövning när det gäller att pröva civila rättigheter och skyldigheter eller brottsanklagelse. Det ska röra sig om en verklig tvist om en rättighet eller skyldighet. Tvist tolkas mer materiellt än formellt. Den ska vara reell och seriös. Rättigheten måste föreligga enligt inhemsk rätt (artikel 6 är en processuell bestämmelse). Att rättigheten ska vara av civil natur har av Europadomstolen tolkats ganska liberalt. Huvudregeln är att alla förfaranden vilkas utgång är avgörande för privata rättigheter och skyldigheter omfattas.¹²⁴ Det är alltså inte bara det som kallas civilrätt här i Sverige som omfattas av artikel 6.

b) Artikeln ger en tillträdesrätt till domstol, även kallat ”access to courts”. Rättegången ska vara opartisk och offentlig; i ursprungstexten ”a fair and public hearing”. Europadomstolen har i Golder-fallet sagt att artikel 6:1 måste läsas i ljuset av de två grundläggande rättsprinciperna att en civil tvist måste kunna hänskjutas till en domare samt det folkrättsliga förbudet mot ”déni de justice”.¹²⁵ Rätten till tillträde till domstol är

¹²³Se SFS 1994:1219, lag om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

Europakonventionen antogs i Rom 1950. Sverige anslöt sig snart. Departementschefen uttalade angående artikel 6 att kraven där var fullt täckta av rättegångsbalken. Senare visade det sig att detta knappast stämde, men detta är en annan fråga som ligger utanför mitt arbete. 1966 erkände Sverige Europadomstolens behörighet. (Se Kungl. Maj:ts proposition 1951:165 till riksdagen angående godkännande av Sveriges anslutning till Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, s. 12. Se även Strömberg, Håkan och Melander, Göran, Folkrätt, Lund 1989, 5:e uppl., s. 79ff.)

¹²⁴Danelius, Hans, Europadomstolens domar 1961-1990 - en rättsfallsöversikt, (SvJT 1991 s 257), s. 279ff; Danelius, Hans, Mänskliga rättigheter, Lund 1989, 4:e uppl., s. 138ff.

¹²⁵Danelius, Europadomstolens domar 1961-1990 - en rättsfallsöversikt, (SvJT 1991 s 257), s. 289f.

dock inte en helt absolut rätt. I vissa konkreta, enskilda fall kan det vara så att det finns hinder mot att föra saken till domstol. Detta behöver inte strida mot Europakonventionen om de aktuella inskränkningarna tjänar ett legitimt ändamål och står i rimlig proportion till detta ändamål. Det kan exempelvis vara tillåtet att inskränka talerätten p.g.a. omyndighet. Det kan också vara så att svaranden har immunitet som diplomat e.d. Andra inskränkningar kan gälla särskilda omständigheter i det enskilda fallet, som att förvägras rättshjälp.¹²⁶

Parterna har rätt till en opartisk rättegång. Att rättegången ska vara "fair" - rättvis - ställer dock fler krav än bara på opartiskhet. Part ska helt kunna framlägga sin sak inför domstol och förfarandet måste uppfylla höga rättssäkerhets- och rättvisekrav. Förmodligen ska "hearing" och att rättegången ska vara offentlig tolkas som en rätt till muntlig förhandling. Huvudregeln är att part ska kunna kräva muntlig förhandling, i varje fall i första instans. Part ska också faktiskt kunna närvara antingen personligen eller genom ombud. Ett annat krav som ligger inom "fair hearing" är "equality of arms". Med detta menas att parterna ska vara procedurmässigt likställda.¹²⁷ Förutom att offentlighetskravet ger en rätt till muntlighet innebär det också att allmänheten ska ha tillgång till processen.¹²⁸

c) Domstolen ska vara oavhängig och opartisk. Domstol tolkas relativt vidsträckt. Med oavhängighet menas att domstolen ska vara oberoende av landets verkställande makt samt av parterna i fallet. Opertiskheten innefattar ett subjektivt och ett objektiskt krav. Domaren ska inte helt subjektivt vilja gynna ena parten osv. Detta krav är svårt att kontrollera. Det objektiska kravet kan gå ut på att en person inte får sitta och döma i samma mål som denne tidigare har arbetat som åklagare i.¹²⁹

6.2.2 Strider grupptalaninstitutet mot artikel 6:1?

Frågan blir nu om grupptalanutredningens förslag strider mot Europakonventionens artikel 6. Svaret är långt ifrån enkelt. Vissa menar det säkert inte och pekar på att liknande rättsinstitut länge har funnits i England utan att strida mot Europakonventionen, samt i USA utan att negligera "due process"-kravet och artikel 10 i FN-deklarationen. Dessutom har ju både Australien och Kanada lyckats införa detta institut ganska nyligen. Men det går nog inte att undkomma problematiken enbart genom att säga att det gått bra i andra länder. Huvuddelen av dessa stater har ju också "common law" som grund, inte "civil law". Förutsättningarna kan därför skilja sig betydligt.

¹²⁶Danelius, Mänskliga rättigheter, Lund 1989, 4:e uppl., s. 142f.

¹²⁷Danelius, Mänskliga rättigheter, Lund 1989, 4:e uppl., s. 147ff; Danelius, Europadomstolens domar 1961-1990 - en rättsfallsöversikt, (SvJT 1991 s 257), s. 292.

¹²⁸Danelius, Europadomstolens domar 1961-1990 - en rättsfallsöversikt, (SvJT 1991 s 257), s. 296f.

¹²⁹Danelius, Europadomstolens domar 1961-1990 - en rättsfallsöversikt, (SvJT 1991 s 257), s. 300ff. Danelius, Mänskliga rättigheter, Lund 1989, 4:e uppl., s. 144ff.

Kan en gruppmedlem sägas få tillträde till domstol? Den som är gruppföreträdare får ju tillträde i egenskap av part. Resten av gruppmedlemmarna kan intervensera och medverka i processen. Kan denna interventionsrätt sägas uppfylla kravet på tillträde till domstol? Till viss del. Men då under förutsättning att gruppmedlemmarna känner till att det pågår en process. Detta är inte alltid säkert då kungörelsedelgivning nog kommer att användas i många typiska grupprättegångar.¹³⁰ Om en gruppmedlem inte nås av en kungörelse-delgivning kommer denna att omfattas av en dom han inte känner till. Interventionsrätten och utträdesrätten förlorar sin betydelse. Har denna ovetande gruppmedlem fått tillträde? Hans anspråk har ju visserligen fått tillträde. Gruppföreträdaren ska ha tillvaratagit hela gruppens rättigheter. Men räcker detta?

Rätten till "fair hearing" får inte glömmas. Som jag har sagt tidigare tolkas denna rätt närmast som ett krav på muntlighet. En grupprättegång kommer också att vara muntlig. Parterna får en möjlighet att muntligt framställa sin talan. Gruppmedlemmarna kan intervensera och delta i den muntliga förhandlingen. Men ytterst är det ändå grupp-företrädaren som bestämmer hur talan ska utformas. Problem i form av intressekonflikter inom gruppen kan uppstå. Dessutom kan förmodligen inte alla olika individuella omständigheter i målet beaktas, liksom alla gruppmedlemmar rent praktiskt kan ges möjlighet att intervensera. En grupptalan skulle då knappast vara det bästa process-alternativet. Europadomstolen har slagit fast att det är tillåtet med skriftlig handläggning, så länge part kan begära muntlig förhandling. Om parten inte framställer en sådan begäran ska det anses som om denne har avstått från muntlig förhandling.¹³¹ Som jag även sagt i ovanstående stycke så är det ju så att gruppmedlemmarnas anspråk får tillträde till domstol och då även till den muntliga förhandlingen. Däremot kommer förmodligen de flesta gruppmedlemmar att förhålla sig passiva. Gäller artikel 6 anspråken i sig eller individerna bakom anspråken?

Europadomstolen har uttalat att part faktiskt ska ges en möjlighet att närvara vid förhandlingen antingen personligen eller genom ombud.¹³² Enligt grupptalanförslaget krävs både att det finns en gruppföreträdare och i vissa fall ett ombud. Detta borde ju räcka för att uppnå Europadomstolens krav. Beddard håller visserligen med om att artikel 6 inte säkrar en personlig närvaro för individen, men att det förmodligen är nödvändigt i vissa fall "when justice requires".¹³³ I en kommentar till motsvarande regel i FN-deklarationen (art 10) understryks att den personliga närvaron är av fundamental betydelse, men att "fairness"-kraven ibland kan vara tillgodosedda vid skriftlig

¹³⁰SOU 1994:151, Del B, s. 437.

¹³¹Danelius, Hans, Europakonventionens art. 6 och dess betydelse för det svenska rättegångsförfarandet, ur: Festskrift till Bertil Bengtsson, Göteborg 1993, s. 93.

¹³²Danelius, Mänskliga rättigheter, Lund 1989, 4:e uppl., s. 149.

¹³³Beddard, Ralph, Human Rights and Europe, Modern Legal Studies, London 1980, s. 112.

handläggning.¹³⁴ I detta sammanhang kan även nämnas ett engelskt fall, som avgjorts av Europadomstolen, avseende ersättning för nationaliserad egendom. Enligt engelsk rätt kunde talan bara föras av en representant för aktieägarna. Något brott mot artikel 6:1 ansågs inte föreligga eftersom begränsningarna i talerätten syftade till att hindra för många individuella processer.¹³⁵

I begreppet "fair hearing" ingår även ett krav på att parterna ska vara likvärdiga i rättegången, s.k. "equality of arms". Båda parter ska ha tillgång till likvärdiga processinstrument.¹³⁶ Det kan ju sägas att en grupptalan faktiskt skapar en större balans mellan parterna än vad som skulle ha gällt i en individuell process. Den typ av anspråk som grupptalaninstitutet inriktar sig på kommer ofta i en tvistsituation att framstå som en kamp mellan de svaga och de starka - enskilda individer mot stora resursstarka företag. Genom att en hel grupp av enskilda står mot ett företag blir balansen mellan parterna mer likvärdig. Men det går också att hitta exempel på att gruppen kommer att gynnas i processen. Det finns en mängd regler som ska skydda de passiva gruppmedlemmarna så att deras rätt blir tillgodosedd. Och det är domstolen som med hjälp av materiell processledning ska se till att dessa regler efterlevs. Detta kan rubba balansen i processen och det kan även ifrågasättas om det inte strider mot kravet på domstolens opartiskhet. Det kan dock hävdas att dessa regler skyddar svaranden. Skulle det vara så att det exempelvis uppstår intressekonflikter inom gruppen som gruppföreträdaren inte bryr sig om, kan det senare visas att gruppföreträdaren inte varit lämplig och gruppmedlemmarna inte har blivit ordentligt företrädda. Dessa kan då bestrida domen och följderna kan vid bifall bli att en mängd individuella processer väcks mot svaranden. Domstolens processledning påverkar alltså båda parterna.

Vad gäller remisskritiken så har vissa av remissinstanserna ifrågasatt om inte förslaget strider mot artikel 6. Advokatsamfundet säger rakt ut att det strider mot artikel 6 utan att lämna någon direkt förklaring.¹³⁷ Både Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet och Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet är tveksamma till om rätten till domstolsprövning är uppnådd för de gruppmedlemmar som inte nås av delgivning. "Opt-out"-systemet räcker inte till för att tillgodose kravet. JF i Lund diskuterar om förslaget möjligtvis kan godtas för att tvister ska kunna lösas på ett ekonomiskt försvarbart sätt samt att verkställande ska kunna ske inom rimlig tid på ett enhetligt sätt.¹³⁸ I den övriga debatten har inte helt oväntat Hammarskiöld haft något att säga om artikel 6. Han menar att en grupprättegång leder till att enskilda blir betagna sin individuella talerätt. Artikel 6 kan även tolkas som en frihet till rättegång - den enskilde ska kunna träffa ett fritt val.¹³⁹ Lindblom ser frågan ur ett annat perspektiv. Det finns

¹³⁴The Universal Declaration of Human Rights, A Commentary, edited by Eide, A., m.fl., Drammen, Norge 1992, s. 164f.

¹³⁵Danelius, Europadomstolens domar 1961-1990 - en rättsfallsöversikt, (SvJT 1991 s 257), s. 291.

¹³⁶Danelius, Europadomstolens domar 1961-1990 - en rättsfallsöversikt, (SvJT 1991 s 257), s. 292.

¹³⁷Remiss, s. 94.

¹³⁸Remiss, s. 66, 92ff.

¹³⁹Hammarskiöld, Konsekvenserna av en lag om grupptalan i Sverige - några kritiska synpunkter, (JT 1995-96 s 547), s. 551.

anspråkstyper som med dagens processordning aldrig får en verklig möjlighet att nå domstol. Detta, om något, kan väl sägas strida mot artikel 6. Ett gruppaltaninstitut ökar alltså tillträdet till domstol.¹⁴⁰

6.2.3 "Due process"

Bland annat i USA finns det ett krav på "due process"¹⁴¹ som kan jämföras med artikel 6. Eftersom dessutom USA har ett "class action"-institut tycker jag det är av intresse att belysa en del av diskussionen i amerikansk doktrin. "Notice" och "adequacy of representation" utgör fundamentala delar av "due process"-problematiken vid en "class action". I rättsfallet *Hansberry v. Lee*¹⁴² från 1940 fastslogs att "due process" endast krävde "adequate representation". Tio år senare uttalades i *Mullane v. Central Hanover Bank & Trust Company*¹⁴³ att någon form av "notice" krävdes. *Eisen v. Carlisle & Jacquelin*¹⁴⁴ från 1974 komplicerade rättsläget ytterligare. I *Eisen*-fallet krävdes individuell delgivning till alla identifierade gruppmedlemmar (vilket ledde till att kostnaderna blev så höga att käranden tvingades lägga ner sin talan). Det ska dock uppmärksammas att domstolen kom fram till detta resultat efter en tolkning av Rule 23 (som kräver "notice" i (b)(3)-fallen). I *Mullane*-fallet (som kom före revisionen 1966) däremot gjordes "notice"-bedömningen på grundval av det konstitutionella "due process"-kravet. I det fallet togs delgivningkostnaden med som en faktor i bedömningen. I detta sammanhang ska även nämnas "the black letter" som kräver "adequate notice" och en "opportunity to be heard" för att avgöranden ska vara bindande.¹⁴⁵

"Due process" diskuteras inte bara i USA. Bland annat Cappelletti har diskuterat kravet. Han menar att ett "class action"-institut kan stå i överensstämmelse med "due process". Och varför inte - det tycks ju fungera i USA! Förmodligen ger en korrekt tolkning av "due process" det resultatet att det krävs "adequate notice" till alla gruppmedlemmar. Men de praktiska konsekvenserna av en sådan tolkning kan bli orimliga. Cappelletti förespråkar därför en social - eller kollektiv - uppfattning av "due process".¹⁴⁶

Om man jämför "due process"-garantierna som finns inom det amerikanska "class action"-institutet med det svenska gruppaltanföreläget tycker jag att förslaget uppnår de krav som finns i USA (om än omstridda). Det svenska förslaget går till och med lite

¹⁴⁰Lindblom, Gruppaltanföreläget - ett lagförslag under debatt, (SvJT 1995 s 269), s. 270, 286.

¹⁴¹Se United States Code Annotated, Constitution, Amendment 5, s. 516ff.

¹⁴²Se 311 U.S. 32, 1940.

¹⁴³Se 339 U.S. 306, 1950.

¹⁴⁴Se 417 U.S. 156, 1974.

¹⁴⁵För hela ovanstående stycke se *Managing the Large Class Action: Eisen v. Carlisle & Jacquelin*, Harvard Law Review 87, 1973-74, 1, s. 427ff; *Developments in the Law - Class Actions*, Harvard Law Review 89, 1975-76, 2, s. 1402f; Friedenthal, Jack H. & Kane, Mary Kay & Miller, Arthur R., *Civil Procedure* (Hornbook Series), St. Paul, Minnesota 1985, s. 749ff; Landers, Jonathan M. & Martin, James A., *Civil Procedure*, Boston 1981, 6:e uppl., s. 527ff, 542ff.

¹⁴⁶Cappelletti, *Vindicating the Public Interest through the Courts*, 1979, s. 557ff; Cappelletti, *Civil Litigation*, 1975, s. 112.

längre än Rule 23. Vid en svensk grupptalan ska alla gruppmedlemmar delges oberoende av vilken form av grupptalan det gäller. Dessutom är utträdesrätten generell. Även det svenska förslaget innehåller regler om "adequate representation" i form av grupp-företrädare och ombud. Som jag nämnt tidigare så räcker det kanske inte att bara jämföra med andra länder och peka på att det fungerar där. USA och Sverige har vitt skilda rättstraditioner. Men jag tycker dock inte att detta helt utesluter en komparation. "Due process" är ett internationellt koncept som finns med i världskonventioner såsom FN-deklarationen. Även om regeln ska tillämpas i en mängd olika rättssystem och kanske tillämpas på olika sätt, så är ju ändå strävan att resultatet ska bli detsamma. Det ska finnas en reell möjlighet för alla att få sina anspråk prövade av domstol.

6.3 Regeringsformen 1:9

"Domstolar samt förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen skall i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iakttaga saklighet och opartiskhet."

RF 1:9 är en objektivitetsprincip. Den har skapats för att domstolarna inte ska utnyttja den handlingsfrihet som ges dem på ett godtyckligt sätt.¹⁴⁷

Det svenska grundlagsskyddet korresponderar en del mot Europakonventionens artikel 6, särskilt gäller detta regeringsformen 1:9. Att domstolar m.fl. ska beakta allas likhet inför lagen kan ses som ett utslag av rättvisekravet - "fair hearing". Opertiskheten är även den en del av artikel 6. Jag tänker därför inte upprepa all den diskussion jag fört tidigare, utan bara uppmärksamma en del som tagits upp i den svenska debatten.

Enligt RF 1:9 ska domstolarna beakta allas likhet inför lagen. Frågan blir då om alla gruppmedlemmar kommer att behandlas lika? Många individuella omständigheter kommer ju förmodligen aldrig att nå domstolen. Det är i huvudsak Hammarskiöld som har riktat kritik mot grupprättegångsförslaget med hänvisning till RF 1:9. Han menar att om individuella omständigheter inte beaktas eller om en gruppmedlem som är ovetande om rättegången inte alls velat delta så har rättegången varit till nackdel för denne. Detta kan tänkas strida mot likhetskravet och domstolens saklighet och opartiskhet. Kan dessutom domstolen vara saklig och opartisk om den ges större möjligheter till materiell process-ledning för att lösa eventuella intressekonflikter inom gruppen?¹⁴⁸ Ja, grupptalan-utredningen tycker i varje fall det.¹⁴⁹

Lindblom besvarar Hammarskiölds kritik med att peka på att "due process"-kravet i USA, som går längre än svensk och kontinental rätt, inte hindrar ett "class action"-

¹⁴⁷Strömberg, Håkan, Sveriges Författning, Lund 1992, s. 15.

¹⁴⁸Hammarskiöld, Konsekvenserna av en lag om grupptalan i Sverige - några kritiska synpunkter, (JT 1995-96 s 547), s. 550f.

¹⁴⁹SOU 1994:151, Del B, s. 308.

institut där. Dessutom visar han på alla de rättssäkerhetsgarantier för gruppmedlemmarna som har tagits med i förslaget.¹⁵⁰ Personligen tycker jag inte riktigt att Lindblom besvarar kritiken, i varje fall inte i grundlagshänseende. Och vad gäller ”due process” i USA håller inte Hammarskiöld alls med om att det inte skulle förekomma en debatt om ”class actions” vara eller icke vara i USA.¹⁵¹

6.4 Regeringsformen 2:2

”Varje medborgare är gentemot det allmänna skyddad mot tvång att giva till känna sin åskådning i politiskt, religiöst, kulturellt eller annat sådant hänseende. Han är därjämte gentemot det allmänna skyddad mot tvång att delta i sammankomst för opinionsbildning eller i demonstration eller annan meningsyttring eller att tillhöra politisk sammanslutning, trossamfund eller annan sammanslutning för åskådning som avses i första meningen.”

RF 2:2 skyddar de s.k. negativa opinionsfriheterna. Dessa är absoluta rättigheter, vilket betyder att de inte kan inskränkas genom annan lag. RF 2:2 ska enligt förarbetena tillförsäkra medborgarna en viktig rätt till passivitet. Ingen ska tvingas att ge till känna sin åskådning i politiska frågor osv. (den negativa yttrandefriheten) eller tvingas att delta i meningsyttring etc. (den negativa mötesfriheten).¹⁵² Kan en grupprättegång komma att strida mot detta stadgande? En grupp talan innebär ju att om en gruppmedlem förhåller sig passiv kommer denne att ingå i gruppen. Det krävs aktivitet för utträde. Kan då RF 2:2 och dess regel om passivitet också tänkas kunna omfatta rättegångsfall? Viktigast i stadgandet tycks för denna diskussion vara att medborgaren är ”skyddad mot tvång att delta i ... meningsyttring...”. Sveriges advokatsamfund har i remissen yttrat att en grupp talan kanske inte direkt strider mot detta, men att en sådan talan medför ”effekter som är närbesläktade med dem som stadgandet i RF 2:2 är avsett att hindra”.¹⁵³

Regeln är i huvudsak avsedd att skydda medborgarens åskådning i politiskt, religiöst och kulturellt hänseende. Det ska röra sig om en åskådning, inte enbart en åsikt. När RF 2 kap. ändrades 1976¹⁵⁴ gjorde man omfånget snävare genom att byta ut ordet ”åsikt” mot ”åskådning”. Samtidigt stärktes skyddet för de rättigheter som hamnade inom regelns tillämpning.¹⁵⁵

¹⁵⁰Lindblom, Grupprätt mot grupp talan. Kommentar till ett remissutfall och en uppsats, (SvJT 1996 s 85), s. 91ff.

¹⁵¹Hammarskiöld, Grupprätt - en replik, (JT 1995-96 s 1208), s. 1214.

¹⁵²Proposition 1975/76:209 om ändring i regeringsformen, s. 103; Strömberg, Sveriges Författning, Lund 1992, s. 74. Danelius tycker inte att skyddet i RF 2 kap. är särskilt starkt för den enskilde, se Danelius, De mänskliga rättigheterna - räcker 2 kap. RF eller behövs mer?, (SvJT 1987 s 645), s. 646.

¹⁵³Remiss, s. 96.

¹⁵⁴SFS 1976:871, lag om ändring i regeringsformen.

¹⁵⁵Prop. 1975/76:209 om ändring i regeringsformen, s. 144f.

Visserligen är det viktigt att beakta grundlagen, och RF 2:2 ger en stark rätt till passivitet, men långt ifrån i alla hänseenden. Att tolka skyddet i 2:2 till att gälla även civilrättsliga tvister anser jag nog är att gå för långt, även om det kan sägas att gruppmedlemmarna kollektivansluts till en viss meningsyttring - ett visst yrkande. Men det finns möjlighet att utträda och därför är det inget tvång att medverka. Dock blir det än en gång problematiskt vad gäller det fall då en gruppmedlem inte nås av en kungörelsedelgivning och är ovetande om att han faktiskt stöder ett visst yrkande. Utträdesrätten är inte vattentät. Det finns nackdelar som vi kanske får acceptera för att tillgodose andra större ändamål.

6.5 Ett par allmänna rättsprinciper

En hel del kritik har framförts mot förslaget om att en gruppmedlem omfattas av en grupptalan genom att förhålla sig passiv. Det har ifrågasatts om inte denna passivitetsverkan strider mot dispositionsprincipen och förbudet mot negativ avtalsbindning. Detta är två allmänna rättsprinciper inom svensk civil- och processrätt.

6.5.1 Dispositionsprincipen

I dispositiva tvistemål är det dispositionsprincipen som gäller. Det är parterna som förfogar över processmaterialet, vad som ska yrkas och vad domen ska grundas på. Motiveringen för principen är att det som människor kan förfoga över på det civilrättsliga planet ska de kunna förfoga över även på det processuella. I Sverige råder avtalsfrihet. Medborgarna bestämmer som huvudregel själva vilka avtal de ska ingå. Om tvist uppkommer får de själva avgöra om en process ska påbörjas. Det är främst processens reparativa funktion som framhävs. Ekelöf påpekar dock att dispositionsprincipen inte hindrar att det finns t.ex. preventiva effekter. Risken att råka ut för en process vid kontraktsbrott finns alltid kvar. Dispositionsprincipen ger inte parterna full kontroll över processen. Domstolen bestämmer vad gäller bevisvärdering, rättstillämpning och förfarande.¹⁵⁶

I en grupprättegång är det gruppföreträdaren som är part och avgör vad som ska yrkas och föras in i målet. Gör denne misstag kan det drabba hela gruppen. Detta kunde kanske motivera att en grupprättegång får fler indispositiva drag så att domstolen kan se till att gruppmedlemmarnas rättigheter blir tillvaratagna. Grupptalanutredningen anser dock inte att det finns tillräckliga skäl att lägga frågan om ett måls dispositivitet på processrätten istället för på den materiella rätten. Dispositionsprincipen enligt RB 17:3 ska alltså gälla även i en grupprättegång. Gruppmedlemmarna kommer att skyddas på

¹⁵⁶Ekelöf, Per Olof & Boman, Robert, Rättegång, Första häftet, Lund 1994, 7:e uppl., s. 52ff. Se även NJA II 1943, Rättegångsbalken, s. 203.

andra sätt. Anses exempelvis gruppföreträdaren inte längre som lämplig kan denne bytas ut. Dessutom kan många oklarheter lösas genom domstolens materiella processledning. Gruppmedlemmar-na ska ju även underrättas om rättegångens inledande och mot slutet få ta del av en ”summing up” (domstolens skriftliga sammanfattning av målet, enligt RB 42:16). Enligt grupptalanutredningen är det enda undantaget från dispositionsprincipen att domstolen måste stadfästa en förlikning för att denna ska få giltighet gentemot gruppmedlemmar-na.¹⁵⁷

Hammar skiöld menar att fallet att personer med hjälp av ”opt-out”-modellen omfattas av domens rättskraft klart strider mot dispositionsprincipen. Han jämför med den tyska dispositionsprincipen, som har påverkat den svenska, och pekar på att i större delen av den tyska doktrinen anses ”class actions” strida mot dispositionsprincipen genom att gruppmedlemmar som inte känt till processen kan komma att omfattas av den.¹⁵⁸

6.5.2 Förbudet mot negativ avtalsbindning

Att gruppmedlemmarna binds genom passivitet har kritiserats en hel del. Grupptalanutredningen ansåg dock att ett grupptalaninstitut skulle mista mycket av sin karaktär om det för medlemskap istället skulle krävas aktivitet (jag har ovan i avsnitt 6.1 diskuterat ”opt-in”-modellen). Jag är benägen att hålla med om detta. Men samtidigt är en passivitetsbundenhet ganska så kontroversiell och främmande för svenskt rättsliv. I remissvaren har många varit kritiska mot passivitetsbundenheten och en del har motiverat detta bl.a. med att hänvisa till förbudet mot negativ avtalsbindning.¹⁵⁹

Med negativ avtalsbindning menas att någon binds av ett avtal om han inte meddelar att han inte vill ingå avtal. Huvudregeln är att sådan här negativ bindning är otillåten. Svensk avtalsrätt bygger bl.a. på viljemetoden och tillitsteorin. Avtal kan inte ingås utan att parterna avger uttryckliga viljeförklaringar av sådan art att motparten kan tilltro dem.¹⁶⁰ I förarbetena till den förra marknadsföringslagen får metoden stark kritik.¹⁶¹ I 1995 års MFL utgör negativ avtalsbindning till och med en otillbörlig marknadsföringsmetod (se 12§).¹⁶² Som jag sagt ovan har en del av remissinstanserna menat att förslaget strider mot förbudet mot negativ avtalsbindning. Några av dem är dock inte säkra på att förbudet är helt tillämpligt i detta sammanhang. Sveriges advokatsamfund anser att det finns principiella betänkligheter mot att frångå förbudet även om det finns fördelar med en passivitetsbundenhet.¹⁶³ Finansinspektionen säger

¹⁵⁷SOU 1994:151, Del B, s. 304ff.

¹⁵⁸Hammar skiöld, Grupptalan - en replik, (JT 1995-96 s 1208), s. 1213f; Hammar skiöld, Konsekvenserna av en lag om grupptalan i Sverige - några kritiska synpunkter, (JT 1995-96 s 547), s. 549f.

¹⁵⁹Finansinspektionen, Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, Sveriges advokatsamfund, Finansbolagens Förening och Industriförbundet hänvisar till förbudet mot negativ avtalsbindning. Se Remiss, s. 91ff.

¹⁶⁰Cervin, Ulf, Om passivitet inom civilrätten, Lund 1960, s. 171ff.

¹⁶¹Bernitz, Ulf, Svensk marknadsrätt, Uddevalla 1986, 2:a rev. uppl., s. 184f.

¹⁶²Se Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitets resonemang, Remiss, s. 93.

¹⁶³Remiss, s. 95f.

även de att det är möjligt att fördelarna överväger nackdelarna, men för att godta förslaget krävs att gruppmedlemmarna verkligen nås av nödvändig information.¹⁶⁴

Huvudregeln är visserligen att negativ avtalsbindning är otillåtet. Men är det aldrig motiverat att frånga denna regel? Sen när har det funnits en huvudregel som inte har haft minst ett undantag? Principerna om avtalsbundenhet är, som Jan Ramberg skriver, inga självklarheter. ”De är framsprungna ur de grundläggande reglerna för mänsklig samvaro och deras närmare innehåll påverkas av idéhistoriska utvecklingslinjer, politiska värderingar samt samhällsförhållandena i övrigt.”¹⁶⁵ Dessutom är grupptalanutredningens förslag ett processuellt förslag. Kan en avtalsrättslig princip tillämpas på ett process-institut? Att motivera ett frångående från förbudet mot negativ avtalsbindning genom att säga att det ofta finns undantag från regler är inte särskilt lämpligt. Däremot kan den senare frågan vara mer intressant. Förbudet finns inom avtalsrätten - kan det då tillämpas inom processrätten? Ja, varför inte? Processrätten är ytterst till för att de materiellrättsliga reglerna ska få genomslagskraft i samhället. Är det då inte lämpligt att processreglerna står i samklang med materiellrättsliga regler och tänkande? Men det går också att svara nej på den tidigare frågan. Förbudet om negativ avtalsbindning har endast med avtalsrätt att göra. En grupptalan är inget avtal av den typ som omfattas av den traditionella avtals-rätten. Min slutsats blir då att motiveringar finns för båda ställningstagandena!

¹⁶⁴Remiss, s. 91.

¹⁶⁵Ramberg, Jan, Allmän avtalsrätt, Stockholm 1989, 2:a uppl., s. 35.

7 Remissvar och alternativ

7.1 Remissvaren

Innan jag går in på min slutliga analys i nästa kapitel tycker jag det skulle vara av intresse att redovisa remissinstansernas inställning till lagförslaget om grupprättegång. Sammanlagt 55 remisser inkom, varav en inte innehöll något yttrande.¹⁶⁶ Som jag har tolkat det så ansåg 29 instanser att något påtagligt behov av det framlagda förslaget inte förelåg, medan 25 välkomnade det. Det ska uppmärksammas att ca 11 av remisserna enbart berörde jämställdhetsområdet och 2 enbart miljöområdet. Av yttrandena på jämställdhetsområdet var 5 positiva och 6 negativa. Dessutom var 2 ur hela den ”positiva” remissgruppen negativa till gruppptalan på jämställdhetsområdet. De två remissinstanser som enbart yttrade sig om miljörätten var positiva till förslaget.

Bland de remissinstanser som var negativa finns en hel del allmänna domstolar¹⁶⁷ samt även Marknadsdomstolen. Andra domstolsanknutna fanns även bland de negativa, t.ex. Domstolsverket, Sveriges Domareförbund och Sveriges Advokatsamfund. De juridiska fakulteterna vid Lunds och Stockholms universitet var negativa, liksom en hel grupp av förbund och föreningar som kan sägas stå på företags/arbetsgivares sida.¹⁶⁸ Bland de negativa som enbart yttrat sig inom jämställdhetsområdet fanns bl.a. Arbetsdomstolen, Landstingsförbundet, SACO, Statens Arbetsgivarverk och TCO.¹⁶⁹

Så till de positiva! Det fanns faktiskt några domstolar i denna grupp.¹⁷⁰ Både Justitiekanslern och Justitieombudsmannen tillstyrkte lagförslaget. Vidare var en hel del konsument-¹⁷¹, miljö-¹⁷² och jämställdhetsrelaterade¹⁷³ remissinstanser positiva. Även Finansinspektionen och Riksrevisionsverket¹⁷⁴ var i princip positiva till förslaget. Bland de som koncentrerat sina yttranden på jämställdhetsområdet var bl.a. Jämställdhetsombudsmannen¹⁷⁵ och Diskrimineringsombudsmannen positiva, liksom även Fredrika Bremer-förbundet och Folkpartiets kvinnoförbund.

¹⁶⁶Jämställdhetsnämnden avgav inte något yttrande eftersom den inte ansåg att den berördes av förslaget, se Remiss, s. 11.

¹⁶⁷Göteborgs TR, Malmö TR, Stockholms TR, Uppsala TR, Svea HovR och HovR för Västra Sverige.

¹⁶⁸Exempel på det senare är t.ex. Industriförbundet, Grossistförbundet, Köpmannaförbundet, SAF etc.

¹⁶⁹Från den ”positiva” gruppen var Moderata Kvinnoförbundet och Företagarnas Riksorganisation negativa till gruppptalan på jämställdhetsområdet.

¹⁷⁰Kristianstads TR, Umeå TR och Östersunds TR. Den senare var dock lite tveksam till om behov av enskild gruppptalan förelåg, se Remiss s. 35f.

¹⁷¹Allmänna reklamationsnämnden, Konsumentverket, Konsumentvägledarnas Förening och Sveriges Konsumentråd.

¹⁷²Miljöbalksutredningen, Miljöpartiet de grönas kvinnoutskott, Svenska Naturskyddföreningen, Koncessionsnämnden för miljöskydd och Naturvårdsverket. De två senaste svaren avser enbart miljöområdet.

¹⁷³Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund och LO.

¹⁷⁴RRV avstyrkte vad gällde enskild gruppptalan, se Remiss, s. 11f.

¹⁷⁵JämO var dock mest positivt inställd till att han själv skulle få inleda gruppptalan. Däremot avstyrkte han förslaget om enskild gruppptalan, se Remiss, s. 137.

Efter denna lite tråkiga statistiska redovisning kan det konstateras att enligt min bedömning så överväger det antal remissinstanser som avstyrker ett genomförande av lagförslaget om grupprättegång. De flesta av dessa har motiverat sitt ställningstagande med att något påtagligt behov av grupptalan inte föreligger i dagens Sverige. Enligt direktiven till grupptalanutredningen var just kravet att ett påtagligt behov av grupptalan skulle påvisas. Saknaden av behov har bland annat beskrivits på så sätt att det inte finns något praktiskt, verkligt behov - grupptalanutredningen visar bara ett behov på en teoretisk nivå.¹⁷⁶ Dessutom rör det sig om ett främmande institut, hämtat från en främmande rättstradition. Behovet av ett "class action"-institut i USA kan inte styrka ett behov av det här i Sverige. Vi har använt oss av andra processuella lösningar än vad man har i USA.¹⁷⁷ Inom EU har heller inte ett behov ansetts föreligga. Sverige borde försöka harmoniera sin lagstiftning med EU och dess medlemsländer.¹⁷⁸ Remisserna innehåller sedan en mängd av argument mot ett införande av grupptalanregler. Det rör sig om en omfattande nyskapelse. Dessutom är det en generell lag. Förslaget präglas av ett föråldrat kollektivistiskt synsätt. Det har mer karaktär av bestraffning än av reparation. Att genom civilprocessen komma åt företags obehöriga vinst är inte lämpligt. Domstolsprocess är inte alltid bäst - tvistlösning utanför domstol bör eftersträvas. Grupptalan kan tänkas leda till ökad processbenägenhet och missbruk av olika slag. Det är av vikt att hindra obefogat processande. Vad gäller små krav är den allmänna synen att dessa inte ska slösas tid på. En grupptalanprocess kan tänkas bli dyrbar, både för parter och samhället. Grupptalan-utredningens förlitande på rättsskyddsförsäkringar som finansieringskälla är högst osäker.¹⁷⁹

Att många varit negativa till utredningens förslag på jämställdhetsområdet har till ganska stor del berott på att detta område började utredas på ett sent stadium. Det är därför enligt en del kritiker inte tillräckligt väl genomarbetat. Dessutom har tydligen bland de sakkunniga inte arbetsmarknadens parter varit företrädade. Förutom dessa praktiska brister riktas även kritik mot just möjligheten till grupptalan på jämställdhetsområdet. Framst skulle detta komma att gälla lönediskriminering mellan könen. Farhågorna är att om en grupptalan bifalls det i praktiken kan bli så att lönebildningen flyttas till domstolarna, vilket inte är förenligt med det svenska förhandlings- och kollektivavtalssystemet.¹⁸⁰

De remissinstanser som tillstyrkte förslaget höll mest med grupptalanutredningen. Därför finns de inte lika mycket att säga om dessa svar just vad gäller behovsfrågan. Några framförde dock åsikter som att domstolsprocess är det bästa alternativet och att grupptalan skulle kunna utgöra ett bra komplement till de alternativ som redan finns. I en period av privatisering, bristande resurser hos myndigheterna och slopade gränskontroller inom EU är det bra att andra kan ta initiativ till process.¹⁸¹

¹⁷⁶Se t.ex. Remiss, s. 21, 50, 168.

¹⁷⁷Se t.ex. Remiss, s. 12, 23, 28, 34, 36, 48f, 57.

¹⁷⁸Se t.ex. Remiss, s. 8, 9, 19, 20, 21, 28, 29, 30, 36, 49, 57.

¹⁷⁹Se de två första kap. i Remiss, s. 7-25, 26-58.

¹⁸⁰Se kap. om jämställdhetsområdet, Remiss, s. 134-172.

¹⁸¹Se t.ex. Remiss, s. 13, 17, 39, 46f, 58.

Både positiva och negativa remissinstanser nämner alternativ till grupptalan. De som är positiva pekar väl mer på bristerna i dessa, medan de negativa tycker att de flesta alternativ är bra eller kan bli bra med vissa förändringar. Eftersom behovet av ett grupp-talaninstitut i mycket hänger ihop med existerande tvistlösningsalternativ tänker jag nu gå igenom några sådana.

7.2 Ett par inomprocessuella alternativ

Jag har valt att närmare behandla kumulation och pilotmålsförfarandet. Anledningarna till att jag valt ut dessa två alternativ är långt ifrån självklara. Jag anser dels att kumulation och pilotmål företer processtekniska likheter med grupptalan i det att alla tre förfarandena kan påverka en grupp av människor som har någon eller några gemensamma faktorer. Alla tre förfaranden finns inom civilprocessen vid domstol. En annan anledning till att behandla dessa båda alternativ särskilt är att de enligt lagförslaget utgör jämförelse-alternativ när det ska avgöras om grupptalan är det bästa processalternativet. Dessutom har många av remissinstanserna nämnt kumulation och pilotmål, antingen på den grund att de tycker att instituten är bra som de är eller att de kan komma att tillgodose grupp-anspråksbehovet om bara vissa ändringar görs.

7.2.1 Kumulation

Med kumulation menas att en sammanföring av mål sker, antingen på så sätt att flera mål mellan två parter förenas (objektiv, RB 14:1) eller att mål som inte har samma parter förenas (subjektiv, RB 14:2). RB 14:1-2 är obligatoriska. Vid dessa fall måste kumulation ske (se RB 14:3-5). Enligt RB 14:6 är även fakultativ kumulation möjlig. Bland annat har detta stadgande använts för att förena mål med väsentligen likartade grunder.¹⁸²

Före 1987 var dock kumulation omöjlig vid s.k. ”parallella rättegångar”. Det förekom till exempel en hel del fall av läkemedelsskador. Enligt forumregeln i RB 10:8 kan den skadelidande väcka talan vid sitt hemvistforum. Detta ledde till att talan mot samma läkemedelsföretag kunde pågå vid flera olika domstolar samtidigt. RB 14:7 tillåter inte kumulation av mål som inte är väckta vid samma domstol. På grund av detta infördes RB 14:7a. Enligt denna regel kan HD sammanföra sådana här mål till en av domstolarna. Innan ett sådant beslut tas bör parterna höras. Vidare så ska en gemensam handläggning ha väsentliga fördelar, mest av processekonomisk art. Parterna ska heller inte få någon betydande olägenhet av kumulationen, till exempel att det är långt till domstolen eller att en kumulation skulle fördröja målet. Ett särskiljande av målen kan

¹⁸²Ekelöf, Rättegång, Andra häftet, Lund 1994, 7:e uppl., s.154ff.

ske om ett kan tänkas bli pilotmål.¹⁸³ Det kan vara intressant att uppmärksamma att i betänkandet till detta stadgande påpekade rättegångsutredningen att regeln inte löste alla problem med parallella rättegångar - en metod kunde kanske vara "class action"!¹⁸⁴

Lindblom håller med stor säkerhet med rättegångsutredningen. Han anser att RB 14:6 och 7a inte utgör något bra alternativ till grupptalan, men att det tillsammans med andra regler kan utgöra en byggsten i en alternativ konstruktion.¹⁸⁵

Kanske är det möjligt att genom utvidgade kumulationsregler, med hjälp av intervention, mellandom, rättegångsfullmakter m.m. skapa processer som liknar ett grupptalaninstitut. Problem kan uppstå om gruppen är för stor. Hammarskiöld påpekar dock att han själv var med i det stora "engångsskattemålet" där fullmakter tydligen togs in från 10 000 personer.¹⁸⁶ Även om det kan tänkas att ett kumulationsförfarande skulle kunna fungera kan det knappast vara lika smidigt som en grupptalanprocess. Fast det går kanske även att hävda det motsatta! En grupptalan är ju omgärdad av en hel del regler för att skydda gruppmedlemmarna. En sådan process innebär nog mycket arbete för en domstol. Å andra sidan - tänk vilken byråkrati en stor kumulation måste innebära! Alla parter måste ju identifieras, vilket inte är ett generellt krav vid en grupprättegång. Dessutom löser ett kumulationsförfarande inte problemet med icke-individuellt processbara anspråk. Det är ju bland annat dessa grupptalan är till för, även om fördelar kan vinnas med en grupptalan också när anspråken är individuellt processbara.

7.2.2 Pilotmålsförfarandet

Pilotmål kan definieras på olika sätt. Jag väljer att utgå från vad som sägs i förarbetena till "pilotfallsregeln" eftersom det är denna rättshjälpsregel som har tvingat fram många pilotmål, även om många sker på helt frivillig väg. De fall som ingår i pilotmålsgruppen har en eller flera rätts- eller bevisfrågor som är gemensamma. Ett fall väljs ut till att bli pilotmål medan de andra vilandeförklaras. Domen i pilotmålet får sedan bevisverkan av varierande slag i de andra målen.

Pilotfallsregeln i rättshjälpslagen tillkom några år innan RB 14:7a. Även den förra skapades för att lösa problemet med parallella rättegångar. I fallen med läkemedels-skadorna kunde flera mål pågå samtidigt med rättshjälp beviljat i samtliga. Enligt förarbetena var i många av dessa fall rättsläget oklart. Omfattande, kostnadskrävande utredningar kunde krävas. Målen utgjorde ofta en belastning för domstolarna. Om ett

¹⁸³Prop. 1986/87:89 om ett reformerat tingsrättsförfarande, s. 118f, 159f.

¹⁸⁴SOU 1982:26, Översyn av rättegångsbalken 1, Processen i tingsrätt, Del B, Motiv m.m., Delbetänkande av rättegångsutredningen, s. 194f.

¹⁸⁵Lindblom, Grupptalan, 1989, s. 552ff.

¹⁸⁶Hammarskiöld, Grupptalan - en replik, (JT 1995-96 s 1208), s. 1210, fotnot 19.

fall väljs ut, som kan tänkas bli det mest vägledande, och enbart detta fall beviljas rättshjälp kunde stora besparingar tänkas bli följden.

Regeln mötte en hel del kritik vid sin tillkomst. Lagrådet påpekade att en regel av detta slag innebar att möjligheten att få rättshjälp gjordes beroende av handlandet av andra personer. Regeln kunde tänkas strida mot principen om allas likhet inför lagen. Utskottet framförde också vissa betänkligheter. Finns det egentligen några garantier för att pilotmålet i realiteten blir vägledande? Hur gör man till exempel om förlikning sker i pilotmålet?¹⁸⁷

Heuman har skrivit en bok om just rättshjälp och pilotfall. Han tar upp en hel del brister med lagförslaget och annan kritik. Bland annat anser han att regeln sätter det allmännas intresse före enskildas och ifrågasätter om detta är förenligt med likhetsgrundsatsen. På grund av det ekonomiska läget i landet kanske det kan hävdas att sådana här regler får godtas. Men får samhällsutvecklingen verkligen inverka på tolkningen av sådana rättskyddsprinciper som till exempel finns i regeringsformen? Heuman behandlar vissa brister med pilotmålsförfarandet. Parterna i de mål som är vilandeförklarade har inte så stora möjligheter att påverka utgången i pilotmålet. Visserligen har de ofta interventions-rätt, men detta är inte alltid tillräckligt (se RB 14:11). Ett annat problem är hur mycket parten och ombudet i pilotmålet ska tillvarata intressenternas intressen. Konflikter kan tänkas uppstå, som blir svåra att lösa. Mer press sätts på pilotmålet just för att det ska kunna bli vägledande. Hur ska det mest vägledande fallet väljas ut? Kanske konkurrens uppstår mellan de rättssökande med resultatet att vissa kanske ger upp några av sina mer individuella krav för att kunna bli pilotfall. När pilotfallet sedan väl valts ut finns inga garantier för att detta kommer att bli vägledande. Förlikning kan ske eller processföringen kan ha missköts.¹⁸⁸

Lindblom har listat för och nackdelar med pilotmålsförfarandet jämfört med "class action". Visserligen gäller hans jämförelse det amerikanska institutet, men jag tycker att den kan användas även vid en jämförelse med det svenska lagförslaget. Jag tänker inte ta upp alla för- och nackdelar här utan bara nämna några av intresse. Fördelarna är att pilotmålet inte har ett prövningsförfarande innan som gäller för grupptalan. Underrättelse behöver inte ske. Målet avgörs snabbare än en grupptalan. Det är lättare att vara pilotfalls-part än gruppföreträdare. Nackdelar kan vara att förlikning sker i pilotfallet. Övriga mål försenas troligtvis. Intressenterna har begränsade möjligheter att påverka process-föringen. Ett pilotmål väcker nog mindre uppmärksamhet än en grupptalan. Pilotmål används förmodligen inte om anspråken är icke-individuellt processbara.¹⁸⁹

¹⁸⁷Ovanstående stycken grundas på prop. 1981/82:28 om ändringar i rättshjälpslagen (1972:424), m.m., s. 22ff; NJA II 1982, Ändring i rättshjälpslagen ("pilotfall"), s. 115ff; Ekelöf, Rättegång, Femte häftet, Lund 1987, 6:e uppl, s. 168.

¹⁸⁸Heuman, Lars, Rättshjälp och pilotfall, Lund 1982, s. 16ff.

¹⁸⁹Lindblom, Grupptalan, 1989, s. 624ff.

Grupptalanutredningen behandlar pilotmålsfrågan ganska kortfattat. Utredningen medger att pilotmålsförfarandet kan förbättras väsentligt genom två ändringar, nämligen att domstolen ges möjlighet att i pilotmålet beakta intressenternas omständigheter och att domen får rättskraft också gentemot dessa personer. Men ett sådant förfarande kan ändå inte lösa problemet med gruppanspråk som till exempel är icke-individuellt process-bara.¹⁹⁰

En ny rättshjälpslag har trätt i kraft den 1 december i år. Enligt denna kommer rättskyddsförsäkringar att användas i första hand. Den gamla pilotmålsregeln finns dock kvar i 10§9p.¹⁹¹

Vilka slutsatser kan man då dra av det ovanstående? Att pilotmålsförfarandet är så fullt av brister att det aldrig fungerar? Nej, det är väl att gå för långt. Pilotmål har säkert varit till stor nytta i många fall. Däremot kan förfarandet troligtvis inte lösa problemen med gruppanspråken. Om anspråken inte ens anses vara processbara kommer de ju aldrig till domstol och kan följaktligen heller inte bli föremål för ett pilotmålsförfarande. Varför inte då ha både pilotmål och grupptalan som processalternativ? Enligt grupptalanutredningens förslag ska grupptalan endast tillåtas om det är bättre än till exempel ett pilotmåls-förfarande.

7.3 Andra alternativ till grupptalan

Det finns många alternativ som kan diskuteras under denna rubrik. En utveckling skulle dock kräva en eller kanske flera uppsatser till. Alternativen behöver inte alls till sin konstruktion likna grupptalaninstitutet. Utgångspunkten skulle istället vara de nya gruppanspråken. Vilket är det bästa sättet att genomdriva dessa anspråk? Kanske en kombination av olika alternativ är det bästa. Eller ska alla gruppanspråk kunna genomdrivas? Begränsningar får kanske göras för exempelvis bagatellkrav.

Jag tänkte bara avslutningsvis nämna några av de alternativ som remissinstanserna har framfört (förutom kumulation och pilotmål): Myndigheters kontroll- och tillsynsverksamhet, ombudsmän av olika slag, avgiftssystem, småmålsförfarandet, Allmänna reklamationsnämnden, kriminalisering, information och rådgivning, materiell processledning, mellandom m.m. Förslag har framförts om att skapa generösare rättshjälpsregler, utvidga talerätten (ex. för KO och inom miljörätten), inrätta en författningsdomstol, ändra rättegångskostnadsreglerna m.m.

Det kan vara intressant att i detta sammanhang nämna att miljöbalksutredningen har föreslagit att vissa miljöorganisationer ska ges en rätt att överklaga myndigheters

¹⁹⁰SOU 1994:151, Del B, s. 14ff.

¹⁹¹Se SFS 1996:1619 Rättshjälpslag.

tillståndsbeslut m.m. enligt den föreslagna miljöbalken.¹⁹² Kanske kan man på detta sätt tillgodose de anspråkstyper som grupptalanutredningen diskuterar. Det är kanske bättre att genomföra små ändringar inom begränsade områden än att skapa en omfattande generell lag.

8 Sammanfattande analys

Jag tänker inte här göra en fullständig analys av precis allt jag har behandlat i min uppsats, eftersom en viss löpande analys har förts. Vissa saker är dock av stor vikt att uppmärksamma. Dessa ska jag försöka behandla här.

Betänkandet om grupprättegång kom för tre år sedan, men sedan tycks inget mer ha hänt. Vad beror detta på? Kanske att majoriteten av remissinstanserna var negativt inställda. Eller att det rör sig om ett alldeles för stort avsteg från svenskt rättstänkande och juridisk tradition. Och det är ju sannerligen en nyskapelse, sett ur svenskt perspektiv. Visserligen har "class actions" existerat i över 300 år, men då inom "common law"-kulturen. Denna rättsfär skiljer sig i många avseende från den svenska. En skillnad mellan t.ex. USA och Sverige är att domstolsprocessen spelar en större roll i USA än här. Sverige har använt sig av alternativa lösningar i mycket större utsträckning, bl.a. i form av myndighets-kontroll och ombudsmän. Men är det inte så att det ligger i tiden att ge domstolarna större inflytande i rättsbildningen? I en tid av privatisering får privata rättssubjekt helt enkelt ta ett större ansvar för genomdrivandet av sina anspråk. Även medlemskapet i EU påverkar vår syn på processen. I den kontinentala rätten spelar domstolarna en större roll. Dessutom är vi skyldiga att följa vissa konventioner som stipulerar en rätt till "due process" för alla. Ett exempel är Europakonventionen om mänskliga fri- och rättigheter, artikel 6. Alla har en rätt till "fair hearing" vad gäller bl.a. prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter. Grupptalanutredningens förslag är domstolvänligt. Det rör sig om en inomprocessuell lösning - ett komplement till existerande konfliktlösnings-former. Dessutom erbjuder förslaget en lösning på problemet med de nya anspråkstyper - gruppanspråken - som har uppstått i samband med massifikationen i samhället.

Ur ren rättssäkerhetssynpunkt ligger förmodligen domstolsprocessen bättre till än många av de alternativa formerna. I varje fall så får man väl nästan anta detta när man ser till de internationella konventionerna. Men domstolsprocess är dyr och emellanåt ganska så ineffektiv. Ur samhälls- och processekonomisk synvinkel bör den undvikas. Röster har också höjts för detta argument. Särskilt vad gäller gruppanspråk som är fragmentariska. Små krav är inget att slösa tid på. Grupptalanutredningen räknar med ett 20-tal grupprättegångar om året. Detta är inte särskilt mycket. Behövs det verkligen ett 97 paragrafer långt lagförslag för detta? Skulle det inte räcka att förbättra de förfaranden som redan finns? Visserligen kan dessa 20-tal grupprocesser tänkas kunna omfatta 1000-tals eller flera människor. Detta gör ju att 20 inte längre låter så lite. Men det är

¹⁹²SOU 1996:103, Miljöbalken, del 1, s. 513ff.

trots allt en uppskattning som grupptalanutredningen har gjort - det är svårt att veta hur det verkligen kommer att bli. Det är svårt att bevisa att ett verkligt, påtagligt behov av ett grupptalan-institut föreligger. Många av de negativa remissinstanserna som inte menat att det finns något behov av processformen har varit domstolar. Det är ju egentligen inte så konstigt att de är av denna uppfattning - de nya gruppanspråken har ju idag svårt att nå allmän domstol!

Det är inte lätt att komma fram till någon slutsats om vad som är rätt. Allt beror på vilken syn man har på domstolsprocessens funktion. Argument finns tydligtvis för vilken sida man än väljer att stå på. De som väljer att se civilprocessen som den traditionella konfliktlösnings processen med vissa preventiva inslag, kan ha svårt att passa in gruppanspråken i denna bild. Framförallt fragmentariska och diffusa krav har kritiserats för att fokusera för mycket på just det preventiva och nästan bestraffande aspekterna. Att bryta med tradition är svårt. När Lindblom säger att förslaget inte utgör någon processuell revolution utan har passform kan jag inte riktigt hålla med. Visserligen ersätter inte förslaget hela rättegångsbalken med dess regler om individuella tvåpartsprocesser, men visst rör det sig om en liten revolution. I varje fall är det den uppfattning jag får efter att ha läst de negativa remissvaren, som för övrigt bestod av en hel del "tunga" domstolar. Reaktionen från dessa kan tas till godo för att förslaget inte utgör något av det traditionella slaget. Alla jurister vävs in i den tradition de lever med. Detta betyder dock inte att traditionen aldrig förändras. Det får bara inte ske för brutalt.

Grupptalanutredningens förslag är väl genomarbetat och lämnar lite åt slumpen. Utredningen har haft den fördelen att de har kunnat jämföra med andra länder som har representativa processer och sett vilka problem som finns och vad som fungerar. Många av de krav som ställs för att en grupptalan ska kunna väckas återfinns i utländska "class action"-regler. Utredningens förslag är förmodligen ännu vidare än dessa existerande institut. Både privata och offentliga rättssubjekt ges en talerätt, dessutom på lika villkor. Förslaget innehåller en hel del regler för att skydda de passiva gruppmedlemmarna, t.ex. om gruppföreträdarens lämplighet, underrättelse om rättegången, utträdesrätten och domstolens materiella processledning. Kärnan i grupptalaninstitutet är just att gruppmedlemmarna förhåller sig passiva - de är inte parter i målet - men de omfattas ändå av domens rättskraft. Detta förhållande kräver att det finns regler som når upp till "due process"-krav och liknande.

Det ovanstående för mig in på de rättsskyddsprinciper som jag har behandlat i kapitel 6. Vid en gruppåtgång inriktar sig processen mer på själva anspråken än på människorna bakom dessa. Eftersom grupptalan får användas enbart när det finns gemensamma eller likartade omständigheter så är det enklare att just koncentrera sig på anspråken. Jag ställer då samma fråga som jag gjorde när jag analyserade Europakonventionens artikel 6 - är det anspråken som har en rätt till tillträde till domstol eller är det individerna? Frågan är inte lätt att besvara och jag tror inte att jag kan det heller, i varje fall inte uttömmande. Rent intuitivt skulle jag vilja säga att det är individerna som har en tillträdesrätt till domstolen. Europakonventionen handlar ju om *mänskliga* fri- och rättigheter. Men många av gruppanspråken blir i dagens rättsordning

aldrig tillgodosedda - de har ingen möjlighet att nå domstolen. Är det inte bättre att anspråken når domstol i form av en grupprocess än att de aldrig når dit? Grupptalanutredningens förslag innehåller dessutom många krav för att alla ska sägas få en "fair hearing". Detta är väl bra vad gäller icke-individuellt processbara anspråk och under förutsättning att alla gruppmedlemmar faktiskt har nåtts av en underrättelse om processen. I många fall kan kungörelsedelgivning komma att användas. Det kan hända att någon inte uppmärksammar en kungörelse. Denna gruppmedlem kommer då att omfattas av en process han inte känner till. Regler om t.ex. utträde och intervention förlorar då i realiteten sin betydelse. Det kan hävdas att vad i varje fall gäller de icke-individuellt processbara anspråken så kan en grupprocess bara vara till fördel för honom, även om han inte känner till den. Men detta är inte helt sant. Det finns andra anledningar än ekonomiska till varför en enskild vill stå utanför en process. Dessa har jag behandlat i kapitel 4 och tänker inte gå in på dem igen. Ännu högre krav bör ställas då anspråken är individuellt processbara. Det är troligare i sådana fall att enskilda är mer intresserade av att processa individuellt än då anspråken är för små. Grupptalanutredningen har också uttalat att kungörelsedelgivning inte bör användas då, men ytterst är det upp till domstolen att avgöra.

Ska samhällsutvecklingens krav tillåtas styra tolkningen och omfattningen av rättsskyddsprinciper i konventioner och grundlag? Ska vi tillåta att vissa i praktiken förtas sin rätt till domstolsprövning så länge grupprocessen kan tänkas gynna flertalet av gruppmedlemmarna? Frågorna finns där. Och så länge de inte är ordentligt uppmärksammade och utredda kan kanske ett nytt processinstitut inte införas. Konsekvenserna kräver lite mer utredning. Europadomstolen har inte direkt prövat "class actions" tillåtlighet. Något institut motsvarande det svenska förslaget finns egentligen bara i England och där används det i begränsad utsträckning, bland annat p.g.a. den restriktiva tolkningen av regeln. Det är alltså svårt att säga hur Europadomstolen skulle bedöma en grupprättegång där exempelvis någon gruppmedlem varit ovetande om rättegången.

Dispositionsprincipen är en annan viktig princip. Att parterna ska disponera över civilprocessen hör ihop med den ideologiska grund som rättegångsbalken vilar på. Om nu den individualistiska och liberalt inspirerade tvåpartsprocessen kompletteras med regler om grupprättegång behöver väl inte dispositionsprincipen gälla där också? Men detta är kanske att göra området lite väl snävt för dispositionsprincipen. Den måste ju i varje fall tänkas omfatta sådana gruppanspråk som det idag kan processas individuellt om. Jag anser att dispositionsprincipen i vissa fall inte kommer att följas i en grupprättegång. Men samtidigt tycker jag att ett avsteg från principen kan vara godtagbart vad gäller grupp-anspråken. Fördelarna med grupprocessen överväger nackdelarna.

Många farhågor om missbruk o.d. har framförts i debatten och är absolut inte grundlösa. Missbruk har förekommit i exempelvis USA. En grupprocess kan tänkas skapa en hel del massmedial uppmärksamhet och processen kan röra stora belopp. Detta kan ge gruppen ett överläge ur förlikningssynpunkt. Det finns alltså en risk för "legal black-mail". Men är detta inte att misstro domstolarna lite väl mycket? Om svaranden inte har

gjort något "fel" kommer han väl heller inte att ingå en förlikning. En process kan dock visserligen tänkas ge dålig publicitet och förstöra ett företags "good-will". Farorna för "legal black-mail" är med största sannolikhet hämtade från USA. En grupprocess där är förmodligen en aning mer omfattande än vad den kan bli i Sverige. Skadeståndsbeloppen i USA är oftast större och dessutom är USA ett stort land - grupperna kan tänkas bli större än i Sverige. Detta sätter självklart en stor press på svaranden. Att ta situationen i USA till intäkt för vad som kan hända i Sverige är inte riktigt rättvisande. Jag tror inte att risken för "legal black-mail" är särskilt stor.

Ett annat argument mot grupptalaninstitutet är risken för "forum shopping". Om Sverige är det första landet inom EU som inför regler om grupprättegång kan det tänkas dra hit alla möjliga typer som kommer att utnyttja det svenska systemet. Jag tänker inte gå djupare in på denna fråga här utan istället koncentrera mig på just Sveriges medlemskap i EU. Bör vi eftersträva en sorts EU-harmoni även på områden som de nationella rättsordningarna själv får reglera? Ja, ett sådant argument är inte alls fel. Har vi gått med i EU borde vi väl också samarbeta så mycket som möjligt, även med tanke på framtida utvecklingar av EG-rätten. Innebär ett sådant här ställningstagande att vi är fega? Försiktiga och neutrala? Det behöver väl inte vara så negativt som det kanske låter. Men hade det inte varit spännande att gå i spetsen för något nytt - att kanske påverka andra länder?

Är Sverige redo för ett grupptalaninstitut? Föreligger det ett påtagligt behov av regler för gruppanspråken eller räcker det att förbättra de alternativ som redan finns att tillgå? Det verkar inte som om svenska jurister är mogna för att acceptera denna processform än. Kanske för att de inte kommer i kontakt med gruppanspråken i tillräckligt stor utsträckning. De remissinstanser som var positiva till lagförslaget var just sådana som arbetar med frågor där gruppanspråk kan uppstå. Dessa har då sett att ett behov föreligger och att alternativen inte räcker till.

Min egen slutliga åsikt blir att jag tycker att ett grupptalaninstitut skulle utgöra ett bra komplement till de processformer som redan finns. Det är ju ingen direkt konkurrent till exempelvis kumulations- och pilotmålsförfarandet. En grupptalan kommer bara att godtas om det är ett bättre processalternativ än exempelvis de båda föregående. Ett grupptalan-institut kommer på så sätt att fylla ut de luckor som finns i kumulations- och pilotmålsförfarandet. Även om jag är positivt inställd så anser jag ändå att tiden inte är riktigt mogen än. Kanske små steg kan tas mot ett grupptalanförfarande istället för att införa en stor generell lag. Grupptalan har ju exempelvis redan förekommit i försöksform vid allmänna reklamationsnämnden och miljöbalksutredningen har föreslagit att miljöorganisationer ska ges en klagorätt. Man kan komma långt även med små steg.

Käll- och litteraturförteckning:

Svenska källor:

SFS 1976:871, lag om ändring i regeringsformen.

SFS 1994:1219, lag om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

SFS 1996:1619, rättshjälpslag.

Kungl. Maj:ts prop. 1951:165 till riksdagen angående godkännande av Sveriges anslutning till Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

Prop. 1975/76:209 om ändring i regeringsformen.

Prop. 1981/82:28 om ändringar i rättshjälpslagen (1972:424), m.m.

Prop. 1986/87:89 om ett reformerat tingsrättsförfarande.

SOU 1982:26, Översyn av rättegångsbalken 1, Processen i tingsrätt, Del B, Motiv m.m., Delbetänkande av rättegångsutredningen.

SOU 1994:151, Grupprättegång, Betänkande av grupptalanutredningen, Del A-C. (*cit. SOU 1994:151*)

SOU 1996:103, Miljöbalken. En skärpt och samordnad miljölagstiftning för en hållbar utveckling. Huvudbetänkande av miljöbalksutredningen, del 1. (*cit. SOU 1996:103, Miljöbalken, del 1*)

Remissammanställning av betänkandet grupprättegång (SOU 1994:151). (*cit. Remiss*)

NJA II 1943, Rättegångsbalken.

NJA II 1982, Ändring i rättshjälpslagen ("pilotfall").

Utländska källor:

United States Code Annotated, Constitution, Amendment 5.

United States Code Annotated, Title 28, Federal Rules of Civil Procedure, Rules 17 to 25.

Litteratur:

Beddard, Ralph, Human Rights and Europe, Modern Legal Studies, London 1980.

Bernitz, Ulf, Svensk marknadsrätt, Uddevalla 1986, 2:a rev. uppl.

Cappelletti, Mauro:

- The Role of the Ministère Public, the Prokurata, and the Attorney General in Civil Litigation, ur: Cappelletti, M. and Jolowicz, J.A., Public Interest Parties and the Active Role of the Judge in Civil Litigation, Milano 1975. (*cit. Cappelletti, Civil Litigation, 1975*)

- Vindicating the Public Interest through the Courts: A Comparativist's Contribution, ur: Access to Justice vol 3, M. Cappelletti general editor: Emerging Issues and Perspectives, edited by M. Cappelletti & B. Garth, Milano 1979, s. 513ff. (*cit. Cappelletti, Vindicating the Public Interest through the Courts, 1979*)

Cappelletti, M. & Garth, B., The Worldwide Movement to make Rights Effective - A General Report, ur: Access to Justice, vol. 1, book 1, A World Survey, edited by Cappelletti & Garth, Milano 1978. (*cit. Cappelletti, M. & Garth, B., The Worldwide Movement to make Rights Effective, 1978*)

Cervin, Ulf, Om passivitet inom civilrätten, Lund 1960.

Danelius, Hans:

- Mänskliga rättigheter, Lund 1989, 4:e uppl.

- Europakonventionens art. 6 och dess betydelse för det svenska rättegångsförfarandet, ur: Festskrift till Bertil Bengtsson, Göteborg 1993, (s. 89-100).

Ekelöf, Per Olof:

- Rättegång, Femte häftet, Lund 1987, 6:e uppl.

- Processuella grundbegrepp och allmänna processprinciper, Stockholm 1956.

- Samhällsåskådning och civilprocess - än en gång, ur: Festskrift till Lars Welamsson, Malmö 1988, (s. 119-135).

- Om rätt och moral, ur: Värbok till Robert Boman, Process och exekution, Göteborg 1990, (s. 71-83).

- Rättegång, Andra häftet, Lund 1994, 7:e uppl.

Ekelöf, Per Olof & Boman, Robert, Rättegång, Första häftet, Lund 1994, 7:e uppl.

Friedenthal, Jack H. & Kane, Mary Kay & Miller, Arthur R., Civil Procedure (Hornbook Series), St. Paul, Minnesota 1985.

Heuman, Lars, Rättshjälp och pilotfall, Lund 1982.

Jacob, Sir Jack I.H., The Reform of Civil Procedural Law, London 1982.

Jacobsson, Ulla, Argumentationen i civilprocessen, ur: Festskrift till Lars Welamsson, Malmö 1988, (s. 349-368).

Johnson, Earl Jr. & Scott H. Bice, Steven A. Bloch, Ann Barthelmes Drew, Valerie Kantor, Elizabeth Schwartz, Marna Susan Tucker, Access to Justice in the United States: The Economic Barriers and some Promising Solutions, ur: Access to Justice, vol. 1, book 2, A World Survey, edited by Cappelletti & Garth, Milano 1978, s. 913ff.

Landers, Jonathan M. & Martin, James A., Civil Procedure, Boston 1981, 6:e uppl.

Lieberman, Jethro K., The Litigious Society, New York 1983.

Lindblom, Per Henrik:

- Konsumentmål. En rapport och två utredningar om konsumenters processuella rättsskydd, Lund 1985. (*cit. Lindblom, Konsumentmål, 1985*)

- Grupptalan. Det anglo-amerikanska class actioninstitutet ur svenskt perspektiv, Göteborg 1989. (*cit. Lindblom, Grupptalan, 1989*)

- En struntsak - Om process och exekution rörande småbelopp, ur: Vänbok till Robert Boman, Process och exekution, Göteborg 1990, (s. 253-274).

- Grupptalan i konsumentmål - en överblick, ur: Grupptalan i konsumentmål - rapport fra et nordisk seminar, NEK-rapport 1990:7, Göteborg 1990, s. 15ff. (*cit. Lindblom, NEK-rapport 1990:7*)

- Processen - bara en formsak?, Annales. Kungl. Vetenskapssamhällets i Uppsala årsbok 23/1980, s. 75-79, ur: Lindblom, Studier i processrätt, Göteborg 1993. (*cit. Lindblom, Processen - bara en formsak?, 1980, ur: Studier i processrätt, 1993*)

- Tradition, precision och schablon - om förenklad beräkning av skadestånd i process, ur: Festskrift till Bertil Bengtsson, Göteborg 1993, (s. 319-349).

Ramberg, Jan, Allmän avtalsrätt, Stockholm 1989, 2:a uppl.

Strömberg, Håkan, Sveriges författning, Lund 1992.

Strömberg, Håkan och Melander, Göran, Folkrätt, Lund 1989, 5:e uppl.

Tamm, Ditlev, Romersk rätt och europeisk rättsutveckling, Stockholm 1993.

The Universal Declaration of Human Rights, A Commentary, edited by Asbjørn Eide, Gudmundur Alfredsson, Göran Melander, Lars Adam Rehof and Allan Rosas, with the collaboration of Theresa Swinehart, Drammen, Norge 1992. (*cit. The Universal Declaration of Human Rights, A Commentary, 1992*)

Wiklund, Holger, God Advokatsed, Stockholm 1973.

Wilhelmsson, Thomas, Grupptalan och riskkonsumenter, ur: Grupptalan i konsumentmål - rapport fra ett nordisk seminar, NEK-rapport 1990:7.

Svenska tidskriftsartiklar:

Bergholtz, Gunnar, Grupptalan - Huru Goliat kan fällas utan att man egentligen anstränger sig, SvJT 1992 s 375.

Danelius, Hans:

- De mänskliga rättigheterna - räcker 2 kap RF eller behövs mer?, SvJT 1987 s 645.

- Europadomstolens domar 1961-1990 - en rättsfallsöversikt, SvJT 1991 s 257.

Ekelöf, Per Olof, Recension av Access to Justice-volymer, SvJT 1981 s 109.

Hammarskiöld, Peder:

- Konsekvenserna av en lag om grupptalan i Sverige - några kritiska synpunkter, JT 1995-96 s 547.

- Grupptalan - en replik, JT 1995-96 s 1208.

Kleineman, Jan:

- Recension av Fleming, John G., *The American Tort Process* (Clarendon Press, Oxford 1988), JT 1989-90 s 558.

- Recension av Festskrift till Bertil Bengtsson, JT 1994-95 s 189.

- Om skadestånd och ökad processbenägenhet, JT 1994-95 s 856.

Lindblom, Per Henrik:

- Recension av Cappelletti, Mauro, *The Judicial Process in Comparative Perspective* (Clarendon Press, Oxford 1989), SvJT 1990 s 566.

- Grupprättegång - ett lagförslag under debatt, SvJT 1995 s 269.

- Gruppptryck mot grupptalan. Kommentar till ett remissutfall och en uppsats, SvJT 1996 s 85.

Rundegren, Hans, Certified questions, class actions, multidistrict litigation - studier i amerikansk processrätt, SvJT 1984 s 432. (*cit. Rundegren, studier i amerikansk processrätt, SvJT 1984 s 432*)

Utländska tidskriftsartiklar:

Chayes, Abram, The Role of the Judge in Public Law Litigation, *Harvard Law Review* 89, 1975-76, 2, s. 1281ff.

Class Certification in Mass Accident Cases under Rule 23 (b)(1), *Harvard Law Review* 96, 1982-83, 2, s. 1143ff.

Cooley, Jim D. & Lemly, Thomas A., The Federal Class Action in Environmental Litigation: Problems and Possibilities, *The North Carolina Law Review* 51, 1972- 73, 2, s. 1385ff.

Developments in the Law - Class Actions, *Harvard Law Review* 89, 1975-76, 2, s. 1319ff.

Managing the Large Class Action: Eisen v. Carlisle & Jacquelin, *Harvard Law Review* 87, 1973-74, 1, s. 426ff.

Miller, Arthur R., Of Frankenstein Monsters and Shining Knights: Myth, Reality, and the "Class Action Problem", *Harvard Law Review* 92, 1978-79, 1, s. 664ff.

